

UDK: 282: 949.713 »13/17«
Izvorni znanstveni rad

DUHOVNE OSOBE S HRVATSKIH PROSTORA U MLECIMA OD XIV. DO XVIII. STOLJEĆA

Lovorka ČORALIĆ, Zagreb

U radu autor na osnovu izvorne građe iz mletačkih arhiva razmatra prisutnost i djelovanje crkvenih osoba sa istočnojadranske obale u Veneciji od XIV. do XVIII. stoljeća. Na početku autor prikazuje vremenski okvir njihovog djelovanja u Mlecima, ukazujući da se period najčešće prisutnosti crkvenih osoba našeg podrijetla poklapa sa razdobljem najvećeg useljavanja doseljenika sa istočnojadranske obale u Veneciji. Slijedi prikaz crkvenih službi koje obnašaju duhovna lica našeg porijekla, te mjesta njihovog stanovanja i obavljanja službe. Autor nadalje razmatra pojedine vidove njihovog svakodnevnog života (odnosi sa članovima rodbine, prijateljske veze, poznanstva sa sunarodnjacima), te njihov duhovni život i dušebrižničko djelovanje u mjestima njihove službe. Ukratko se osvrće na primjere »neželjenog« prisustva duhovnih lica našeg porijekla, koji su u Mlecima prisutni poradi optužbi za različite prekršaje. Naposljetku autor ukazuje na prisutnost i djela istaknutih hrvatskih književnika, filozofa, znanstvenika i ostalih, po svojim djelima poznatih ličnosti iz povijesti crkve u Hrvata, koji su neko vrijeme boravili i djelovali u Veneciji.

Prisutnost doseljenika s područja istočnojadranske obale u Veneciji, pojava je koja se s obzirom na slojevitost svoje uslovljenosti (geografsko jedinstvo Jadranske obale, državna povezanost, trgovačko-prometne veze, katoličanstvo kao vjerska podloga, kulturno-umjetnička prožimanja itd.) može promatrati tijekom dugog trajanja povijesnog razvoja. Tijekom tog vremena u grad na lagunama pristizali su doseljenici iz različitih dijelova istočnojadranske obale i unutrašnjosti, nejednako društvenog statusa, zanimanja i ekonomskih mogućnosti, pri čemu je u svim promatranim razdobljima u znatnoj mjeri prevladavalo useljavanje sloja pučana, objedinjenih nižim društvenim statusom i zaposlenošću u djelatnostima karakterističnim i tradicionalnim za područja istočnojadranske obale (pomorska privreda, građevinsko-tesarski poslovi, sitnoobrtnička proizvodnja i slično). Prisutnost i djelovanje duhovnih lica s istočnojadranske obale u Mlecima, poseban je vid koji u sklopu cjelokupne problematike prisustva slavenskih doseljenika u Veneciji, sadrži, poradi specifičnosti zanimanja i u uskoj vezi s time, svakodnevnog

djelovanja ovih doseljenika, posebnosti radi kojih se ova kategorija može izdvojiti i promatrati kao zasebno istraživačko pitanje. Prisutnost duhovnih lica iz slavenskog svijeta na zapadnojadranskoj obali, te tako i u Mlecima, pojava je i proces koji je započeo još u najranijim razdobljima povijesti slavenskog stanovništva na tlu jugoistočne Europe, a koji, poradi svoje stoljetne neprekinutosti, traje sve do najnovijeg vremena. Procesi pokrštavanja, podizanja crkava i samostana, osnivanja crkvenih redova, usvajanja vjerskih običaja, liturgije i sakralne umjetnosti, samo su neki od najvažnijih procesa koji su se tijekom više stoljeća povijesnog razvoja istočnojadranske obale odvijali pod presudnim utjecajem zapadne Europe, pri čemu je prostor zapadnojadranske obale odigrao najvažniju ulogu. Povratni proces nije izostajao, te stoga tijekom cjelokupnog promatranog razdoblja u svim dijelovima zapadnoeuropskog svijeta, napose u brojnim državama i gradovima Apeninskog poluotoka, bilježimo različite oblike prisutnosti i djelovanja duhovnih lica s naše jadranske obale. Venecija je, kao glavni grad mletačke pokrajine Dalmacije, pritom nužno morala imati znatnu i nezaobilaznu ulogu, bilo da je predstavljala mjesto odgoja i školovanja slavenskih došljaka, bilo da je nakon toga ostajala mjestom njihove privremene ili trajne vjerske službe i djelovanja. Kao sjedište mnogobrojnih crkvenih redova i ustanova za područje cjelokupnog mletačkog dominija, Venecija je bila mjestom u koje su predstavnici vjerskih ustanova odlazili u poslanstva najrazličitijih motivacija i ciljeva, ili je, ukoliko se radilo o slučajevima tužbi, sporova, nesuglasica ili neriješenih pitanja, predstavljala mjesto gdje se u nemalom broju slučajeva vodio cjelokupan spor, donosila završna odluka i obavljala egzekucija.

U ovom radu pokušat ćemo prikazati prisutnost i djelovanje duhovnih lica s prostora istočnojadranske obale u Mlecima tijekom razdoblja od XIV.–XVIII. stoljeća. Rad je zasnovan na arhivskom materijalu prikupljenom tijekom istraživačkog boravka u Veneciji i sadrži građu iz više tamošnjih arhivskih i bibliotečnih ustanova (Archivio di Stato di Venezia, Archivio di Scola Dalmata dei Ss. Giorgio e Trifone, Biblioteca Marciana, Querini-Stampalia). Budući da bi razmatranje brojnih višeslojnih problematskih cjelina o oblicima prisutnosti i djelovanja vjerskih lica s istočnojadranske obale u gradu na lagunama, iziskivalo opsegom znatno više prostora, nastojali smo odabrati temu koja će obzirom na karakter građe moći objediniti, te bar u najopćenitijim crtama predstaviti prisutnost ove kategorije slavenskih doseljenika u Mlecima od XIV.–XVIII. stoljeća. S obzirom da je glavnina istraživanja bila usmjerena na korištenje arhivskog materijala jedinstvenog podrijetla (notarski spisi), najprikladnijim smo smatrali da u ovom radu koristimo upravo navedenu seriju, te će stoga serija notarskih spisa, napose oporuka i inventara koji se nalaze u Državnom arhivu Venecije biti osnovna izvorna građa na kojoj je zasnovana istraživačka koncepcija ovoga rada. Pored toga, u kraćim crtama, nastojat ćemo prikazati i prisutnost i djelovanje duhovnih lica koja su se po svojim aktivnostima i dužnostima koje su obnašali u Mlecima ili u domovini, te napose po svom kulturnom (prvenstveno književnom) radu izdvajala od prosječnosti i anonimnosti ostale većine slavenskih došljaka. Njihova prisutnost i djelovanje u Veneciji ujedno je i potvrda neodvojivosti prožimanja dviju jadranskih obala u ozračju kojih se stoljećima odvija crkvena povijest i vjerski život naroda na ovim prostorima.

I. VREMENSKI OKVIR

Prisutnost i djelovanje duhovnih lica s istočnog Jadrana u Mlecima tijekom prošlih stoljeća, može se s obzirom na intenzitet pristizanja i učestalost spominjanja u izvorima promatrati u sklopu cjelokupne prisutnosti slavenskih doseljenika u Mlecima tijekom dugog vremenskog odsjeka od XIV.–XVIII. stoljeća. Iako se uzroci doseljavanja i oblici djelovanja duhovnih osoba i ostalih kategorija doseljenika (mahom pučana) u Mlecima ne moraju nužno poklapati (većina doseljenika s istočnog Jadrana iseljava poradi egzistencijalnih razloga i potrebe zaposlenja), primjetno je da se intenzitet spominjanja obje navedene kategorije u velikoj mjeri podudara. S obzirom na učestalost spominjanja prisutnost duhovnih lica u Mlecima možemo podijeliti na nekoliko razdoblja. U prvom razdoblju koje obuhvaća vrijeme do XV. stoljeća prisutnost doseljenika s istočnojadranske obale u Mlecima nije znatna, te je uglavnom riječ o osobama koje ovdje borave samo privremeno, te im Venecija nije mjesto stalnog obitavanja. Intenzitet useljavanja i prisustva raste od sredine XV. stoljeća, da bi svoj vrhunac dosegao u drugoj polovini XV. i tijekom XVI. stoljeća. Kad je riječ o doseljavanju svjetovnih lica, uzroke bez sumnje možemo tražiti u sve složenijoj političkoj i ratnoj situaciji na Balkanu. Prostor Balkanskog poluotoka nalazi se tada u stalnoj opasnosti od turskog nadiranja kojim se polagano ali neumitno zauzima najveći dio do tada slobodnih zemalja ovog područja. Padom Bosne 1463. godine otvara se prostor za dublje turske prodore u unutrašnjost Hrvatske i zaleđe dalmatinskih gradova, da bi padom velikog broja strateški važnih utvrda na ovom prostoru, teritorij većine dalmatinskih gradova bio sveden na uski obalni pojas. Polagani proces ekonomske stagnacije uslovljen iscrpljujućim ratovima i izoliranošću od ostalih dijelova Hrvatske i unutrašnjosti Balkana, uzrokovat će polaganu ali sigurnu ekonomsku stagnaciju dalmatinskih gradova, te će dio stanovništva (često upravo višak življa prebjeglog s prostora koji je zauzela turska vojska) rješenje svoje egzistencije potražiti u gradovima zapadnojadranske obale, pri čemu je Venecija, kao glavni grad cjelokupnog mletačkog dominija na istočnom Jadranu, imala istaknuto mjesto. Iako se, kako smo to već istaknuli, uzroke prisutnosti duhovnih lica u Mlecima ne mora nužno tražiti u navedenom razlogu koji je na iseljavanje potaknuo većinu ostalih slavenskih doseljenika, nego, pored ostalog i u školovanju i vjerskoj službi koja je često nakon toga slijedila u nekim od gradova mletačkog područja, primjetno je da je u samoj Veneciji njihovo prisustvo također najintenzivnije upravo u spomenutom razdoblju (1450.–1600.), te da su (o čemu će kasnije biti više riječi) mjestom stanovanja i obavljanja vjerskih dužnosti prisutni upravo u onim predjelima grada gdje je i prisutnost slavenskih doseljenika najizrazitija. Stoga možemo pretpostaviti da je jedan od razloga podudaranja intenziteta prisutnosti svjetovnih i crkvenih osoba našeg podrijetla u Veneciji i želja crkvenih vlasti da omogući njihovu što bolju pastorizaciju.

U XVII. te napose XVIII. stoljeću, kad se prilike u većem dijelu mletačkog dominija na istočnom Jadranu popravljaju u korist Republike, te nakon turskog protjerivanja iz neposrednog zaleđa dalmatinskih gradova, otvara se mogućnost ponovnog naseljavanja i povratka bavljenju dotadašnjim, ratnim prilikama potisnutim (trgovina, promet) ili potpuno onemogućenim (poljoprivreda) djelatnostima, iseljavanja slavenskih doseljenika na područja Apeninskog poluotoka u znatnoj mjeri opadaju. Duhovna lica koja u tom razdoblju susrećemo u gradu na lagunama, mahom su ovdje poradi školovanja, usavršavanja ili znanstvenog rada, objavljivanja svojih djela, ili u svojstvu poslanika crkvene ustanove kojoj pripadaju u domo-

vini. Njihov boravak u ovom je vremenu najčešće privremen, te se, nakon kraćeg ili dužeg izbivanja, najčešće vraćaju u domovinu, dok je u izvorima potvrđeno njihovo trajno prisustvo u Mlecima krajnje rijetko i ograničeno na tek nekoliko izdvojenih pojedinačnih primjera, nerijetko i protiv njihove volje, poradi različitih prekršaja i postupaka odvedenih iz domovine i zadržanih u Veneciji.

II. PREZIMENA KAO INDIKACIJA PODRIJETLA

Pored oznake grada ili kraja iz kojega doseljenici potječu, važan indikator njihova podrijetla su i njihova prezimena. U izvorima (napose do XVII. st.) prezimena nisu redovito bilježena, već se navodi isključivo ime i očevo ime dotične osobe, kao i grad iz kojega potječe, te su stoga podaci u kojima susrećemo prezimena duhovnih lica napose dragocjeni. Analizom ovih podataka primjećujemo da je većinom riječ o slavenskim prezimenima, te da se uglavnom radi o pripadnicima pučkih obitelji podrijetlom iz različitih istarskih (Valentić iz Buzeta¹), primorsko-kvarnerskih (Lenardić sa Krka,² Tripković sa Cresa³), te dalmatinskih obalnih (Bričić, Franković i Kusurić iz Zadra;⁴ Lacković iz Šibenika,⁵ Drivodilić i Vanlijić iz Splita⁶) i otočnih (Dronkanić sa Paga;⁷ Nikolić i Petranović sa Brača⁸) gradova. U Mlecima su tijekom promatranog razdoblja prisutna i duhovna lica porijekom iz istaknutih dalmatinskih plemićkih ili građanskih obitelji (Detrico iz Zadra,⁹ Vrančić iz Šibenika,¹⁰ Andreis iz Trogira,¹¹ Papali i Allegretti iz Splita,¹² te Bisanti i Zbutega iz Kotora¹³). Pored navedenih, u Mlecima su tijekom svoga života kraće ili duže vrijeme bili prisutni i brojni svećenici i redovnici (često također iz uglednih plemićkih i građanskih obitelji) koji su se ovdje školovali, dolazili kao poslanici ili objavljivali svoja djela, te će o njima biti više riječi u kasnijem poglavlju. Naposljetku, poneki pripadnici duhovnih lica navedeni su samo prezimenom, bez oznake grada ili kraja iz kojega dolaze, te se o njihovom podrijetlu može suditi na osnovu njihovog prezimena ili konteksta dokumenata u kojem se spominju.¹⁴

¹ Prete Iseppo Valentich condam Pietro da Pinguente, Archivio di Stato di Venezia (dalje: ASV), Notarile testamenti (dalje: NT) busta 24, br. 434, 17. 5. 1703.

² Prete Francesco Lenardich da Veia, NT, b. 374, br. 365, 14. 6. 1636.

³ Thomo Tripchovich da Cherso diaconus..., NT, b. 271, br. 417, 3. 1. 1521.

⁴ Prete Simon Bricich da Zara, Archivio di Scola Dalmata, Libri conti e spese, anno 1660. (15. 12.); Prete Zuanne Francovich da Zara, ASV, NT, b. 394, br. 167, 5. 7. 1479; Prete Simon Cusurich da Zara, b. 578, br. 238, 5. 11. 1538.

⁵ Prete Iohannes Lachovichio canonico Sibenicensi, NT, b. 960, br. 560, 29. 6. 1494.

⁶ Don Marino Drivodilich da Spalato, NT, br. 374, br. 413, 25. 7. 1625; Suor Lucia pizocara... fia del condam Antonio Vanlijich da Spalato caliger, b. 781, br. 447, 26. 8. 1549.

⁷ Prete Petrus condam Antonio da Pago, NT, b. 654, br. 55, 25. 3. 1488.

⁸ Fra Gregorio Nicolich della Brazza, ASV, Santo Ufficio, b. 75, anno 1620; prete Zuanne Petranovich alias Quintilius dalla Brazza, NT, br. 928, br. 159, 28. 7. 1602.

⁹ Fra Francesco Detrico da Zara, NT, b. 285, br. 285, 21. 11. 1542; Prete Mathio Detrico da Zara, b. 158, br. 643, 10. 1. 1588.

¹⁰ Fausto Veranzio quondam ser Michiel, Nobile de Sebenico, NT, b. 135, br. 19, 15. 1. 1616.

¹¹ Hierolimo de Andreis primicerio e canonico da Traù, NT, b. 215, br. 33, 9. 10. 1646.

¹² Don Lorenzo Papali, ASV, Santo Ufficio, b. 13, anno 1705; Reverendo Padre Hyerolimus Allegretti archidiaconus Spalatensis, NT, b. 135, br. 19, 15. 1. 1616.

¹³ Prete Nadal Bisanti da Cataro, NT, b. 280, br. 590, 30. 6. 1564; Don Pietro Sbutega, b. 122, br. 38, 18. 11. 1656.

¹⁴ Maria condam Gasparo Sfitanovich pizocara, NT, b. 263, br. 64, 17. 9. 1619; prete Giacomo Sasso, b. 402, br. 357, 10. 7. 1601.

III. GRAD KAO INDIKACIJA PODRIJETLA

Iako su prezimena doseljenika značajan indikator njihova podrijetla, okolnost da se ona do sredine XVI. stoljeća u izvorima bilježe vrlo rijetko, te da je identifikacija podrijetla moguća samo uz pomoć oznake kraja ili grada iz kojega doseljenik dolazi, umnogome određuje važnost koju ovaj aspekt ima za poznavanje cjelokupne problematike. Uz ime doseljenika – duhovnih lica, oznaku podrijetla zatičemo izraženu na više načina. Prvi i znatno rjeđi oblik označavanja podrijetla je navođenje općenite oznake »Schiavon«, »Schiavo«, »Sclavo«¹⁵ ili također uopćene oznake kraja iz kojega dolazi (de Dalmazia, de Albania, de Zeta, de Bosnia).¹⁶ Mnogo je određenija i za naše istraživanje sadržajnije oznaka grada iz kojega osoba dolazi. Analizirajući seriju oporuka duhovnih lica podrijetlom s istočnojadranske obale od XV.–XVIII. stoljeća možemo primijetiti da se učestalošću spominjanja izdvajaju neke regije. Brojno najzastupljenije (26,66%) je područje južne Dalmacije (obuhvaća u izvorima spomenuta mjesta Bar, Kotor, Budvu, Dobrasnicu, Risan¹⁷), dok je tek nešto manje učestalo (23,31%) zastupljeno područje sjevernodalmatinskih gradova i otoka (Zadar, Nin, Pag, Rab¹⁸). Duhovna lica nerijetko (20,60%) dolaze i sa srednjodalmatinskog obalno-otočnog prostora (Šibenik, Skradin, Trogir, Split, Klis, Brač, Hvar, Korčula¹⁹), dok su u oporukama spomenute vjerske osobe s dubrovačkog područja (Dubrovnik i Pelješac²⁰) prisutne u pola manje (10,30%). Područja Primorja, Istre i Kvarnera nejednako su zastupljena u strukturi prisustva duhovnih lica podrijetlom iz ovih krajeva. Unutar ove skupine najučestalije (9,99%) se spominju Kvarnerski otoci (Krk, Cres, Osor²¹), dok iz Istre (Pula, Poreč, Umag, Buzet, Motovun, Piran²²) i Primorja

¹⁵ Suor Catarina Schiavona pizocara, NT, b. 252, br. 60, 9. 4. 1570; Dona Schiavona pizocara, b. 885, br. 65, 26. 6. 1543; prete Zorzi Schiavo, b. 725, br. 37, 14. 7. 1560.

¹⁶ Catarina relicta Luce da Bosina nunc terzo ordinis s. Francesco, NT, b. 88, br. 6, 23. 1. 1493; Soror Maria de Dalmazia pizocara, b. 982, br. 61, 2. 4. 1450; prete Petrus Bogissa da Albania, b. 875, br. 142, 13. 8. 1485; Zuanne de Zeta officiante a s. Justina, b. 133, br. 544, 23. 11. 1482.

¹⁷ Prete Nadal Bisanti da Cataro, NT, b. 280, br. 590, 306. 1564; frater Stephanus condam Nicolai da Cataro, b. 272, br. 628, 4. 7. 1497; prete Zorzi d'Antivari, b. 190, br. 318, 4. 3. 1538; prete Nicolao da Budua, b. 764, br. 241, 17. 7. 1500; Catarina monacha de Dobrasniza, b. 1020, br. 48, 20. 2. 1587; Angelica Risano olim Iohannes monialis b. 360, br. 58, 27. 5. 1496.

¹⁸ Prete Steffano da Zara, NT, b. 437, br. 104, 15. 4. 1697; Prete Franciscus da Nona, b. 209, br. 248, 12. 1. 1537; Prete Pietro Trasonico condam Mattio da Pago, b. 359, br. 646, 11. 5. 1624; Prete Marco d'Arbe, b. 958, br. 139, 11. 5. 1497.

¹⁹ Fra Paulo da Sebenico, b. 279, br. 306, 7. 3. 1558; Prete Giacomo condam Pollo da Scardona, NT, b. 43, br. 63, 31. 3. 1538; Prete Hierolimo de Andreis da Traù, b. 215, br. 33, 9. 10. 1646; Prete Hierolimo Allegretti archidiacono di Spalato, b. 135, br. 19, 15. 1. 1616; Prete Giacomo da Lesina, b. 974, br. 98, 11. 12. 1468; Catarina relicta Radi da Clisa soror terzio ordine di s. Francesco, b. 742, br. 51, 12. 1. 1494; Prete Jacomo dalla Brazza, b. 209, br. 299, 29. 5. 1544; Prete Nicolaus da Curzola, b. 143, br. 6, 5. 5. 1517.

²⁰ Fra Michaelis de Sabioncello, NT, b. 1228, br. 287, 14. 3. 1482; Prete Nicolò de Ragusi, b. 911, br. 331, 1. 9. 1489.

²¹ Prete Domingo de Veglia, NT, b. 210, br. 501, 1. 6. 1554; Suor Anzelica da Cherso, b. 478, br. 452, 12. 5. 1584; Nicolaus da Ossero clericus, b. 826, br. 40, 26. 7. 1433.

²² Nicolaus condam Marci de Pola, NT, b. 651, br. 124, 27. 7. 1482; Suor Augustina moniali de Parenzio..., b. 131, br. 180, 9. 8. 1512; Prete Pellegrino da Umago, b. 530, br. 2, 3. 2. 1471; Prete Iseppo Valentich condam Pietro da Pinguente, b. 24, br. 434, 17. 5. 1703; Prete Francesco da Mutina, b. 337, br. 104, 17. 6. 1449; Agatha da Pirano terzo ordine di s. Francesco, b. 672, br. 15, 12. 11. 1494.

(Senj²³) bilježimo postotno znatno manju učestalost spominjanja (3,63% za Istru i 1,21% za Primorje). Ostale cjeline istočnojadranskog prostora (Zeta, Albanija²⁴) zastupljene su s tek pokojim pojedinačnim primjerom i statistički ne čine pažnje vrijedniju cjelinu.

Kada prethodno navedenu analizu podrijetla duhovnih lica s istočnog Jadrana promatramo isključivo gledom na pojedinačne gradove iz kojih potječu, primjećujemo, u skladu s učinjenom analizom regija, znatnu podudarnost. Učestalošću spominjanja izdvajaju se duhovna lica podrijetlom iz Zadra (12,35%), Bara (11,76%), Kotora (10,50%) i Dubrovnika (8,82%). Gradovi Split (7,06%), Pag (5,88%) i Šibenik (5,29%) prisutni su nešto manje učestalo, dok se za većinu ostalih gradova istočnog Jadrana može reći da su spomenuti s tek pokojim pojedinačnim primjerom.

IV. CRKVENE SLUŽBE I NASLOVI DUHOVNIH OSOBA

Slijedeći važan podatak za poznavanje prisutnosti i oblika djelovanja duhovnih lica s istočnojadranske obale u Mlecima, jest navođenje njihove pripadnosti određenoj crkvenoj službi odnosno crkvenom redu. U prvu skupinu ubrojili smo crkvene službe i naslove u kategoriji svjetovnih svećenika unutar kojih zatičemo postotno najveći broj od ukupnog broja u izvorima spomenutih prisutnih duhovnih osoba našeg podrijetla u Mlecima (78,45%). Unutar ove skupine izdvajaju se značajem i visinom svoga položaja na hijerarhijskoj ljestvici crkvenih titula kanonici,²⁵ arhiđakoni,²⁶ te niži redovi subđakoni i đakoni²⁷ podrijetlom najvećim dijelom iz sjevernog (Zadar) i srednjedalmatinskog (Split, Trogir) područja. Veći dio ovih osoba u Mlecima se spominje u svojstvu privremenih stanovnika grada na lagunama, te im je najčešće stalan domicilij grad uz kojega je vezana navedena crkvena dužnost i naslov koji obnašaju. Brojnošću najzastupljeniji unutar kategorije svjetovnog svećenstva (69,71%) zasigurno su obični župnici neke od župnih crkava u Mlecima ili domovini, podrijetlom iz najrazličitijih gradova istočnojadranske obale.²⁸ Na ljestvici crkvenih dužnosti i naslova na nižem mjestu su kape-

²³ Prete Nicolaus da Segna, NT, b. 1260, br. 763, 21. 5. 1541.

²⁴ Prete Coradus de Dulcigno, NT, b. 870, br. 316, 8. 5. 1464; Prete Nicolaus de Scutaro, b. 875, br. 309, 14. 12. 1481; Helena condam Iohannes de Bogiana pizocara, b. 88, br. 11, 26. 5. 1499; Prete Zuanne da Zeta, b. 133, br. 544, 23. 11. 1482.

²⁵ Prete Paulus Ragusio canonicus Pharentius, NT, b. 876, br. 376, 17. 7. 1477; Prete Iohannes Lachovichio canonicus Sibenicensis, b. 960, br. 560, 29. 6. 1494; Hierolimo de Andreis primicerio e canonico di Traù, b. 215, br. 306, 7. 3. 1558; Domenico condam Nicolai Veglensi canonicus Venetiarum, b. 777, br. 6, 27. 4. 1542; Prete Zuane Franco-vich canonicus da Zara, b. 394, br. 825, 167, 5. 7. 1479; Marino Drivodilich canonicus di Spalato, b. 374, br. 413, 25. 7. 1625.

²⁶ Nicolaus condam Marci de Pola archidiacon Polensis, NT, b. 651, br. 124, 27. 7. 1482; Hyerolimus Nicolai archidiacon Spalatensis, b. 135, br. 19, 15. 1. 1616.

²⁷ Prete Nicolò Radocha subdiaconus e sacrista de s. Fantin, NT, b. 1210, br. 677, 22. 5. 1554; Thomo Tripchovich da Cherso diaconus s. Maria Chersensis, b. 271, br. 417, 3. 1. 1521.

²⁸ Prete Iseppo Veggia condam Bonifatio piovan s. Basegio, NT, b. 684, br. 954, 14. 3. 1591; Pietro Bellovichio prete titolato nella giesia s. Zualian, b. 647, br. 683, 25. 1. 1575; Prete Francesco della Brazza condam Marin d'Arbe al primo prete titolato nella chiesa s. Steffano vulgo detto s. Stin, b. 484, str. 43v-53v, 7. 11. 1678; Prete Steffano da Zara secondo prete in chiesa patriarcale e collegiata di s. Nicolò, b. 437, br. 104, 15. 4. 1697; prete Zorzi d'Antivari della giesia de s. Steffano de Muran, b. 190, br. 318, 4.

lani,²⁹ žakani (zago)³⁰ i klerici,³¹ koji se također nerijetko navode kao službe naših duhovnih lica u Mlecima (17,60%).

Kada je riječ o redovnicima, primjetna je njihova sveukupna slabija zastupljenost (21,54%) u odnosu na svjetovno svećenstvo. Zanimljivo je da se u izvorima pritom učestalije spominju žene – najčešće trećoretkinje sv. Franje (11,60%), dok su redovnici nekog od tamošnjih samostana zastupljeni nešto manje (9,94%). Ukoliko razmatramo vrste redova koji se u izvorima navode, primjetno je da uvjerljivo prevladavaju franjevci i dominikanci (O.F.M. i O.P.),³² dok su drugi redovi (benediktinci) zastupljeni isključivo pojedinačnim primjerom.³³ Doseljenice s istočnojadranske obale najčešće su se, kada je riječ o crkvenim službama, uključivale u laički red trećoretkinja (picokare), pri čemu je primjetno da su mnoge ulazile u red nakon smrti svojih muževa, tj. u udovištvu. Uglavnom je riječ o picokarama reda sv. Franje,³⁴ dok su ostali redovi (sv. Dominika, s. Maria Servorum³⁵) zastup-

3. 1538; Prete Petrus Simonesi de Curzola de s. Sofia, b. 578, br. 321, 22. 5. 1531; Prete Petrus d'Antivari de s. Angelo, b. 826, br. 88, 5. 7. 1468; Prete Nadal de Pago piovan s. Zuane in Bragora, b. 578, br. 280, 10. 8. 1534.

²⁹ Prete Nicolò da Curzola capellano a s. Pietro e Paulo, NT, b. 578, br. 347, 10. 10. 1532; Prete Petrus de Pago capellano a s. Severo, b. 651, br. 55, 25. 3. 1488; Prete Nicolao de Ragusio capellano de s. Moise, b. 910, br. 153, 31. 11. 1456; Prete Nicolaus de Scutaro capellanus s. Severi, b. 875, br. 309, 14. 12. 1481; Johannes Casoti de Pago capellanus, b. 777, br. 241, 5. 9. 1527; Prete Triffone da Cataro capellano s. Severi, b. 879, br. 224, 9. 7. 1504.

³⁰ Simon fiol Nicolò Mazara da Zara, zago a s. Antonio, NT, b. 507, br. 15, 8. 3. 1602; Nicolaus condam Natalis da Cataro acolitus in ecclesia s. Iohannes Baptista in Bragora, b. 959, br. 296, 14. 4. 1506.

³¹ Marino da Cataro clericus, NT, b. 1155, br. 236, 28. 7. 1457; Bartolomeus da Cherso clericus, b. 875, br. 299, 10. 3. 1479; Clericus Marco da Sebenico, b. 337, br. 18, 16. 8. 1437; Nicolaus de Ossero clericus s. Marine, b. 826, br. 40, 26. 7. 1433.

³² Franciscus de Nona ordinis fratrorum minorum, NT, b. 271, br. 517, 6. 8. 1507; Francesco Detrico da Zara del ordine s. Francesco della observantia, b. 209, br. 285, 21. 11. 1542; Prodano da Ragusa fratre a s. Spirito, b. 63, br. 62, 25. 3. 1541; Fra Paulo da Sebenico, fratre a s. Zuane Polo, b. 279, br. 306, 13. 11. 1555; fra Hypolito da Spalato ordinis s. Maria Servorum, b. 734, br. 57, 8. 11. 1495; Fra Pellegrino da Zara ordinis fratrorum minorum, b. 735, br. 353, 18. 2. 1483; Marino da Ragusa ordinis s. Marie delle Grazie, b. 66, br. 260, 30. 3. 1501; Fra Michael de Sabbioncello ordinis s. Francesci, b. 1228, br. 287, 14. 3. 1482; Frater Stephanus conversus ordinis s. Francesci de observantia condam Nicolai da Cataro, b. 272, br. 628, 4. 7. 1497.

³³ Plezidus de Ragusio monachus ordinis s. Benedetti comorante in s. Gregorio Venetiis, NT, b. 956, br. 400, 18. 12. 1506.

³⁴ Lena relicta Pietro da Tragurio soror terzio ordine s. Francesco, NT, b. 508, br. 65, 7. 9. 1485; Lena de Pstrovicchio de terzo ordine minorum, b. 508, br. 89, 16. 7. 1467; Catarina relicta Radi de Clisa soror terzio ordine s. Francesco, b. 742, br. 51, 12. 1. 1494; Suor Catarina Schiavona pizocara del terzo ordine de s. Francesco, b. 252, br. 60, 9. 4. 1570; Agatha da Pirano del terzo ordine di s. Francesco, b. 672, br. 15, 12. 11. 1494; Catarina relicta Luce de Bosina nunc terzio ordine de s. Francesco, b. 88, br. 6, 23. 1. 1493; Soror Maria de Dalmazia pizocara s. Francesco de Vinea, b. 982, br. 61, 2. 4. 1450.

³⁵ Suor Antonina pizocara ordinis s. Dominici relicta Simon da Zara, NT, b. 439, br. 59, 7. 3. 1572; Donna Sclavona pizochara s. Maria servorum, b. 885, br. 65, 26. 6. 1543; Suor Anzola Novella fiola condam Iohannis Grando pizochara del ordine s. Maria dei Carmini, b. 417, br. 12, 11. 5. 1575; Antonia Catarina de Sebenico ordinis s. Maria Servorum et relicta Marci de Sebenico, b. 987, br. 52, 15. 1. 1495.

ljeni mnogo rjeđe. Naposljetku, potrebno je istaknuti da se tek manji dio naših iseljenica u Mlecima navodi u službi redovnica u nekim od tamošnjih samostana.³⁶

V. MJESTO STANOVANJA I DJELOVANJA

Slijedeći, također ne manje značajan podatak o prisutnosti crkvenih osoba u Mlecima, jest mjesto njihovog stanovanja. U izvorima se mjesto stanovanja određuje prema gradskom predjelu (*sestiere*) i crkvenoj župi u kojoj doseljenik stanuje (*contrada*, *confinio*). Dolazeći iz različitih dijelova istočnog Jadrana doseljenici su, iako često različitih zanimanja i društvenog statusa, bili povezivani i ujedinjeni kako zajedničkom oznakom podrijetla (*Schiavoni*, *Dalmati*), tako i gotovo istovjetnim mjestom stanovanja. Predjel *Castello*, kao jedan od prvih naseljenih i urbanističkom regulacijom Republike izgrađenih predjela Venecije, svojim je povoljnim smještajem, neposredno uz dugačku i za pristajanje brodova izuzetno pogodnu obalu (*Riva degli Schiavoni*), stoga predstavljao mjesto gdje je koncentracija doseljenika s istočnog Jadrana najveća. Napućenost ovoga predjela velikim postotkom (u nekim župama i do 10%) slavenskog stanovništva, čini se da je uzrokom i neposrednim povodom da se našim svećenicima koji su se školovali na području Veneta (*Padova*, *Venecija*) dušobrižnička dužnost često i povjerava upravo na prostoru župa gdje je prisutnost doseljenika istovjetnog podrijetla najizrazitija, te će stoga župe predjela *Castello* biti mjesto gdje će svoje vjerske dužnosti obavljati i veliki dio duhovnih lica podrijetlom s istočnojadranske obale. Iako se u izvorima navode gotovo sve župne crkve i samostani predjela *Castello*,³⁷ kao mjesto njihovog djelovanja nešto se učestalije spominju katedrala s. *Pietro di Castello*, župne crkve s. *Severo* i s. *Martino*, te samostan s. *Francesco della Vigna*.³⁸ Iako ni približno toliko učestalo kao u predjelu *Castello*, duhovna lica prisutna su i u predjelu s. *Marco*, također smještenom neposredno uz samo gradsko središte, a koji se tijekom cjelokupnog promatranog perioda navodi kao drugo mjesto po zastupljenosti naših doseljenika. I u ovom slučaju ne bilježimo znatnija izdvajanja pojedinih zastupljenih vjerskih ustanova,³⁹ te se tek neznatno više od

³⁶ *Angelica Risano olim filia Iohannis monialis monasterii s. Clare de Muriano*, NT, b. 360, br. 58, 27. 5. 1496; *Suor Isabeta detta Catarina relicta Nicolò d'Andrea Raguseo al presente monacha di Madonna s. Maria della Celestia*, b. 42, br. 12, 4. 2. 1540.

³⁷ *Prete Nicolaus de Segna ad presens de confinio s. Provolo*, NT, b. 1260, br. 763, 21. 5. 1541; *Prete Martinus condam Allegretti de Ragusa de s. Trinità*, b. 271, br. 533, 26. 4. 1496; *Prete Marcus d'Antibaro de contrada s. Antonio*, b. 651, br. 101, 21. 7. 1483; *Prete Nadal de Pago de s. Zuane in Bragora*, b. 578, br. 280, 10. 10. 1534; *Prete Zuanne da Veglia piovan s. Biasio*, b. 1184, br. 303, 17. 7. 1533; *Prete Nicolaus de Ragusa de s. Iohannes Novi*, b. 911, br. 575, 22. 6. 1457; *Prete Petrus condam Antonio de Pago de s. Filippo e Jacomo*, b. 530, br. 42, 23. 4. 1484; *Fra Paulo da Sebenico habitator s. Zaune Polo*, b. 279, br. 306, 7. 3. 1558.

³⁸ *Prete Iohannes Ruzzi condam Marini d'Antibaro de s. Pietro di Castello*, NT, b. 959, br. 371, 7. 11. 1493; *Prete Hyerolimus condam Antonio de Cherso sacrista patriarchali ecclesie*, b. 742, br. 25, 30. 7. 1511; *Prete Niccolò d'Antivari habitator in contrada s. Martino*, b. 44, br. 314, 11. 10. 1553; *Prete Zuanne Petranovich della Brazza de s. Severi*, b. 928, br. 159, 28. 7. 1602; *Suor Maria de Dalmazia pizocara de s. Francesco della Vigna*, b. 982, br. 61, 2. 4. 1450.

³⁹ *Prete Natalis de Cataro de s. Fantin*, NT, b. 753, br. 45, 2. 7. 1510; *Clericus Paulus Georgii de Ragusa de s. Benedetto*, b. 131, br. 442, 14. 6. 1520; *Plezidus de Ragusio monachus, comorante in s. Gregorio*, b. 956, br. 400, 18. 12. 1506; *Prete Nicolaus da Curzola de s. Luca*, b. 143, br. 6, 5. 5. 1517; *Prete Marcus d'Arbe condam Pauli de s. Paterniani*, b. 958, br. 139, 11. 5. 1497.

ostalnih spominju samo župne crkve s. Moisè, s. Vitale, s. Angelo i s. Maria del Zobenigo o Giglio.⁴⁰

Također smješten u blizini gradskog središta predjel Dorsoduro i njegove župne crkve i samostani (Ogni Santi, s. Maria Maggiore, s. Margareta, s. Barnaba, s. Angelo Rafaele i s. Niccolò dei Mendicoli⁴¹) treće su mjesto po učestalosti prisustva duhovnih lica s istočnog Jadrana. Poneka od župnih crkava predjela Cannaregio prisutna je u strukturi djelovanja naših doseljenika isključivo pojedinačnim slučajem,⁴² dok je učešće vjerskih ustanova predjela s. Polo⁴³ i s. Croce⁴⁴ krajnje rijetko i vremenski neredovito. Izvan samog gradskog područja spominju se kao mjesta djelovanja duhovnih lica našeg podrijetla samostan s. Clara i župna crkva (s. Steffano) otoka Murano,⁴⁵ Giudecca (samostan s. Cosma e Damiano⁴⁶), Isola della Grazia⁴⁷ i Chioggia (samostan s. Pietro e Paulo⁴⁸). Iako se podaci o stanovanju duhovnih lica najčešće poklapaju s mjestima u kojima obavljaju vjersku službu, iznimno bilježimo i primjer nepodudarnosti mjesta stanovanja i mjesta vjerske ustanove u kojoj svećenik djeluje.⁴⁹ Kada je riječ o laičkom redu picokara, primjetno je da se kao mjesto njihova stanovanja učestalo navode hospitali odnosno posebne kuće (casa delle pizzocare) isključivo namijenjene za ovu kategoriju duhovnih lica, a koje su se obično nalazile u sklopu samostana (najčešće s. Francesco della Vigna).⁵⁰ Naposljetku, kao mjesto stanovanja pojedinih naših svećenika izri-

⁴⁰ Prete Nicolaus de Ragusa de s. Moisè, NT, b. 911, br. 544, 17. 3. 1457; Prete Damianus condam Jacobo de Pagi de s. Maria Jubenico, b. 337, br. 24, 9. 6. 1439; Prete Iohannes da Scutari de s. Viti, b. 369, br. 153, 31. 8. 1423; Prete Petrus d'Antibaro de s. Anzolo, b. 1136, br. 142, 12. 5. 1471.

⁴¹ Prete Steffano da Zara prete di s. Niccolò, NT, b. 437, br. 104, 15. 4. 1697; Prete Iseppo Veggia condam Bonifatio... casa mia habitation in contrada di s. Basegio, b. 684, br. 954, 14. 3. 1591; Lena relicta Pietro de Tragurio pizocara... de confinio s. Raphaelis, b. 508, br. 65, 7. 9. 1485; Suor Anzola Novella pizzocara a s. Maria dei Carmini, b. 417, br. 12, 11. 5. 1575; Suor Catarina Spalatina... del confin di s. Barnaba, b. 252, br. 48, 23. 12. 1551; Suor Lucia pizzocara... in contrada s. Margareta, b. 781, br. 447, 26. 8. 1549; Filippa de Cataro moniali Omnium sanctorum in Venetia, b. 753, br. 49, 3. 11. 1511; Suor Contarina monacha del monasterio s. Maria Mazzor, b. 1020, br. 48, 20. 2. 1587.

⁴² Prete Nicolaus de Dulcigno de s. Fuscha, NT, b. 870, br. 94, 17. 5. 1456; Prete Petrus Simonesi da Curzola de s. Sofia, b. 578, br. 321, 22. 5. 1531; Helena condam Iohannes de Bogiana de confinio s. Hieremia, b. 88, br. 11, 26. 5. 1499; Prete Marco d'Antivari de s. Felice, b. 742, br. 109, 7. 9. 1438.

⁴³ Lena de Pastrovichio de terzo ordine... de confinio s. Aponal, NT, b. 508, br. 89, 16. 7. 1467; Prete Francesco Brazza condam Martin d'Arbe de s. Steffano Confessore vulgo detto s. Stin, b. 484; str. 43v-53v, 7. 11. 1678.

⁴⁴ Prete Nicolaus de Budua habitans in confinio s. Jacopo dell Lupio, NT, b. 764, br. 241, 17. 7. 1500.

⁴⁵ Prete Zorzi d'Antivari della giesia de s. Stephano de Muriano, NT, b. 190, br. 318, 4. 3. 1538; Angelica Risano olim filia Iohannis monialis monasterio s. Chiara de Muriano, b. 360, br. 58, 27. 5. 1496.

⁴⁶ Suor Lucia de Zeta monacha in monasterio s. Cosma e Damiano, NT, b. 930, br. 529, 15. 5. 1528.

⁴⁷ Fra Martino de Ragusa ordinis s. Marie de Grazia, NT, b. 66, br. 260, 30. 3. 1501.

⁴⁸ Prete Niccolò de Curzola capellan a s. Pietro e Paulo, NT, b. 578, br. 347, 10. 10. 1532.

⁴⁹ Svećenik Nikola iz Senja »officiante in ecclesia s. Justina« spominje se kao stanovnik »de confinio s. Provolo in domo prete Pauli Rivi fratris capellani monialium s. Zaccaria«, NT, b. 1260, br. 763, 21. 5. 1541.

⁵⁰ Suor Catarina da Cataro pizocara al presente nel ospedal s. Francesco della Vigna, NT, b. 768, br. 92, 14. 6. 1548; Helena condam Iohannis de Bogiana pizocara in ospedal s.

čito se navodi da je riječ o njihovoj vlastitoj kući (*casa della mia habitatione*), a koje su također najčešće smještene u predjelu Castello.⁵¹

Pored do sada navedenih primjera stanovanja duhovnih lica podrijetlom s istočnog Jadrana, u izvorima ponekad ne nalazimo nikakav podatak o njihovom djelovanju ili vezanosti uz neku od venecijanskih crkvenih ustanova, te za većinu takvih osoba, napose ukoliko se u samom dokumentu ističe njihova vjerska dužnost koju obnašaju u domovini, možemo pretpostaviti da su u gradu na lagunama samo privremeno, te da im je mjesto djelovanja i obitavanja zapravo grad koji se spominje kao mjesto njihovog podrijetla.⁵²

Veći dio duhovnih lica koja se u izvorima navode kao vršitelji određenih dužnosti u nekoj od vjerskih ustanova Venecije, ostajala je u gradu na lagunama najveći dio svoga života i djelovanja, te će stoga i posljednje dane svoga života provesti spominjani i vezani uz ustanove u kojima su službovali. Stoga u analiziranim oporukama duhovnih lica podaci o mjestu njihova pokopa (koji na žalost nisu navedeni u svim slučajevima) predstavljaju također važan izvor za poznavanje njihovog kretanja i stanovanja, te se ono u pravilu poklapa s mjestom koje označava predjel odnosno župu djelovanja tijekom njihova života u Mlecima. U uskoj vezi s mjestom pokopa najčešće se navode župne crkve i samostani predjela Castello,⁵³ pri čemu se učestalošću spominjanja nešto više izdvaja samostan s. Francesco della Vigna i crkva s. Martino.⁵⁴ Pored navedenih vjerskih ustanova u dijelu Castello se kao mjesto pokopa navodi i crkva s. Zuane del Templo ili Zuane di Furlani, u sklopu koje je djelovala i bratovština slavenskih doseljenika s. Zorzi degli Schiavoni.⁵⁵ Preostali predjeli Venecije znatno se rjeđe spominju kao posljednje počiva-

Iohannis de confinio s. Hieremia, b. 88, br. 11, 26. 5. 1499; Catarina Granda Dalmatina soror terz'ordine di s. Dominici de confinio s. Moisè in domibus illius de Ca' Iustiniano, b. 958, br. 197, 23. 2. 1507; Za picokaru Katarinu iz Šibenika navodi se da obitava u domu svećenika Augustina de Russis, gdje obavlja poslove služavke (*massera*), b. 987, br. 52, 15. 1. 1495.

⁵¹ Prete Dominigo d'Antivari: in casa mia habitatione posta in Quintavalle in le corte della casa della comissaria del quondam reverendo Benedetto Baldigara nobile di Venezia, NT, b. 70, br. 73, 24. 6. 1554; Prete Domenico da Vegia archiprete della patriarcali chiesa di Venezia: in casa mia habitation in s. Pietro di Castello, b. 840, br. 248, 16. 4. 1581.

⁵² Francesco Lenardich de Veia prete della parrocchia s. Cosma e Damiano de Polizza, NT, b. 374, br. 365, 14. 6. 1636; Hierolimo de Andreis primicerio e canonico de Traù, b. 215, br. 33, 9. 10. 1646; Reverendo Padre Hierolimus Allegretti archidiacon Spalatensis, b. 135, br. 19, 15. 1. 1616; Thomo Tripchovich da Cherso diaconus s. Maria Chersensis, b. 271, br. 417, 3. 1. 1521; Jacobello clerico s. Anastasia de Jadra, b. 415, s. No, 13. 7. 1379.

⁵³ Prete Marinus condam Allegretti da Ragusio: Sepelire in s. Trinità attorno l'altare s. Anastasio perche lo piovan mi ha promesso di farmi sepelir in lo detto luocho, NT, b. 271, br. 533, 26. 4. 1496; Nicolaus condam Marci de Pola: Sepelire in s. Zaccaria, b. 651, br. 124, 27. 7. 1482; Prete Zuanne Petranovich della Brazza: Voglio esser sepulto in s. Lorenzo, b. 928, br. 159, 28. 7. 1602; Catarina Granda Dalmatina: Sepelire ad ecclesiam s. Dominici in archis s. Dominici in una capsula ligna, b. 958, br. 197, 23. 2. 1507.

⁵⁴ Suor Maria de Dalmazia pizocara: Sepelire apud s. Francesco della Vigna, NT, b. 982, br. 61, 2. 4. 1450; Agatha da Pirano: Sepelire a scuola s. Francesco a Vinea, b. 672, br. 15, 12. 11. 1494; Francesco Lenardich da Veia: Sepelire in s. Martino, b. 374, br. 365, 14. 6. 1636; Prete Niccolò d'Antivari: Sepelire a s. Martino, b. 44, br. 314, 11. 10. 1553.

⁵⁵ Prete Pietro Trasonico da Pago: Lasso chel mio corpo sia portato senza alcuna pompa alla chiesa s. Zuanne del Tempio detto di Furlani alla qual habia esser sepulto sotto la banca della veneranda scuola della Purificazione della Madonna, NT, b. 359, br. 646,

lište duhovnih lica podrijetlom s naše obale. U predjelu s. Marco navode se crkve s. Marco i s. Zulian,⁵⁶ u predjelu Dorsoduro samostan »dei Carmini« i crkva s. Baseglio,⁵⁷ dok se u predjelu s. Polo kao jedino mjesto pokopa duhovnih lica našeg podrijetla navodi crkva s. Aponal.⁵⁸

Većina naših svećenika pokopana je u zajedničke grobnice crkava, samostana ili bratovština bez ikakvog natpisa na osnovu kojega bismo mogli točnije ubicirati mjesto njihove sahrane. Primjer sačuvane nadgrobne ploče Trogirana Antonija Andreisa, pokopanog 1709. godine u crkvi s. Zuane Novo (s. Giovanni in Oleo) u kojoj je od 1698. godine vršio dužnost plebana (pored dužnosti kanonika mletačkog patrijarhata), kao i hvarskog biskupa Petra Angela Galli (umro 1813. godine), sahranjenog u crkvi Madonna dei Carmini (u kapeli s. Ane) stoga su izniman, ali nadasve vrijedan primjer prisutnosti i trajnog spomena duhovnih lica našeg podrijetla u crkvenoj prošlosti i kulturnoj baštini Venecije.⁵⁹

Naposljetku, kao osobito dragocjen i sadržajem u odnosu na sve druge oporuke zasigurno izuzetan dokument, potrebno je navesti oporuku Šibenčanina Fausta Vrančića, istaknutog znanstvenika i čanadskog biskupa, koji je 1616. godine umro u Mlecima. Vrančić u svojoj oporuci zahtijeva od njezinih izvršilaca da se njegovo tijelo, položeno u čvrsti drveni kovčeg u koji će se položiti sve njegove objavljene knjige, brodom uputi u Prvić Luku i sahrani u sklopu tamošnjeg franjevačkog samostana kojemu namjenjuje uobičajenu milostinju (elemosina consueta). Izražava želju i za postavljanjem nadgrobnog natpisa, te sam navodi tekst koji se na nadgrobnoj ploči mora uklesati.⁶⁰

VI. DUHOVNI ŽIVOT I DJELOVANJE

Zasigurno najvažniji i uz osnovno zanimanje najuže vezan vid prisutnosti duhovnih lica s naše obale u Mlecima, su oblici njihovog duhovnog života i djelovanja.

11. 5. 1624; prete Nadal Bisanti da Cataro: Voglio esser sepulto a s. Zuane di Furlani, b. 280, br. 590, 30. 6. 1564.

⁵⁶ Pietro Bellovichio prete s. Zulian: Voglio esser sepulto a s. Zulian nella archa del ditto prete Gritti, NT, b. 647, br. 683; 25. 1. 1575; Prete Iohannes condam Stiphani de Sebenico; sepelire in scola claudore della chiesa di s. Marco, b. 415, s. No, 23. 3. 1470.

⁵⁷ Prete Iseppo Vegglia: Sepelire a s. Baseglio in capella del s. Sacramento in terra, NT, b. 684, br. 954, 14. 3. 1591; Suor Catarina Spalatina pizocara: Voglio esser sepolta ai Carmini, b. 252, br. 48, 23. 12. 1551; Catarina relicta Luce de Bosina pizocara: Sepelire ad fratrem carmelitanorum, b. 88, br. 6, 23. 1. 1493.

⁵⁸ Lena de Pastrovichio de terzo ordine: ...sepelire a s. Aponal, NT, b. 508, br. 89, 16. 7. 1467.

⁵⁹ A. Cicogna, Delle iscrizioni veneziane, sv. II, Bologna 1982, str. 193, br. 32; G.B. Contarini, Lapidari sepolcrali erette nel nostro secolo a morti, Venezia 1844, str. 56.

⁶⁰ ... Prima voglio che sia fatta una cassa di tavole nella qual sij posto il mio corpo con alcune mie opere stampate: Un libro delle Machine Nove, un libro delli Nove predicamenti, un libretto delle Vergini da me translato, un libro Dittionario cinque lingue, un altro de l'istoria di Dalmazia et questo voglio sij stampato con la cura et diligenza de miei esecutori et questa cassa cosi inchiodata doppo imbalsamento il mio corpo cavateni de quello li interiora et sepolti in alcun cimiterio di questa chiesa sij rinchiusa in un'altra cassa, che servi per buona coperta contenenti et cosi sijno in barca portadi nell'isola di Parvichio et fatta una fossa in terra presso la porta della Giesola picuola delli Padri di quel luoco sijno risposti et data à quelli padri la elemosina consueta et che si contestino, ove sij fatto l'epitaffo intagliato infrascritto: FAUSTUS VERANTIUS EPISC. CANADIENSIS NOVORUM PREDICAMENTORUM ET NOVORUM MACHINARUM AC FRAGMENTORUM HISTORIAE YLIRICAE AC SARMATIAE COLECTOR, Anno et..., NT, b. 135, br. 19, str. 20v-21.

Riječ je napose o konkretnim oblicima dušobrižničkog rada, povezanosti s crkvenim i samostanskim ustanovama u Mlecima i domovini, uključenosti u bratovštinu slavenskih doseljenika sv. Jurja i Tripuna, te vlastita oporučna određenja koja se odnose na njihovu sahranu. Veći dio građe koji se odnosi na navedenu problematiku, sadržan je u oporučnim željama i zavještanjima naših doseljenika, kako svjetovnih, tako i crkvenih lica, te je poradi toga dragocjen pokazatelj njihovih međusobnih veza i upućenosti tijekom života i djelovanja u Mlecima.

Povezanost crkvenih osoba našeg podrijetla s duhovnim licima u Mlecima, napose sa svećenicima iz iste ili susjedne župe, kao i s redovničkim sudrugovima te, napose učestalo, s drugim crkvenim osobama podrijetlom s istočnog Jadrana, izražavala se kroz njihove učestale kontakte i upućenost tijekom svakodnevnog života i djelovanja. Povezani bliskim odnosima povjerenja i odanosti, ove će osobe često biti ličnosti najvećeg povjerenja, te će se njima povjeravati dužnosti izvršioca oporuke i svjedoka prilikom potpisivanja najrazličitijih dokumenata od važnosti, pri čemu se oporuke zasigurno mogu ubrojiti u najvažnije. Kako je većina naših svećenika i ostalih duhovnih lica obitavala i djelovala u predjelima Castello i s. Marco, upravo će ova dva predjela biti mjestom odakle se spominje najveći broj njihovih sudrugova – svjedoka prilikom sastavljanja⁶¹ i izvršitelja⁶² prilikom izvršavanja sadržaja njihovih oporuka. U svojstvu svjedoka i izvršitelja navode se i mnoga crkvena lica podrijetlom s naše obale, a za koje se obično ne navodi mjesto njihovog djelovanja u Mlecima, tako da je vjerojatno da je njihov boravak u gradu na lagunama samo privremen, te da su stalnim mjestom stanovanja vezani uz gradove iz kojih potječu.⁶³

Povezanost duhovnih lica s naše obale sa svojim sunarodnjacima – doseljenicima iz različitih dijelova istočnog Jadrana – najviše se očitovala, kada je riječ o dušobrižničkim i vjerskim aspektima njihove službe, kroz mise služene za spas duše nekog od naših doseljenika koji je takvu želju izrazio u svojoj oporuci. Mise su obično služene u crkvi u kojoj djeluje dotični svećenik, a koja se nalazi u sklopu župe u kojoj obitava i djeluje i sam naš doseljenik. Svećenici su obično zamoljeni da služe uobičajene male (sv. Marije) i pjevane (sv. Grgura) mise, pri čemu se obično svećenicima ostavlja dužan milodar (elemosina).⁶⁴ Mjestom podrijetla sve-

⁶¹ Prete Andrija mansionario s. Antonio svjedok je svećeniku Marinu pok. Allegretta iz Dubrovnika mansionario s. Trinità, NT, b. 271, br. 533, 26. 4. 1496; Svećenici Bartolus i Laurentius iz s. Samuele svjedoci su Valentina Ivanovog iz Zadra, svećenika u istoj crkvi, b. 671, br. 16, 21. 10. 1456; Svećenici Ludovik pok. Marka i Dominik Maxii iz sv. Marka svjedoci su Mateja Pipera iz Bara, b. 876, br. 626, 28. 4. 1484; Svećenici Rafael i Franjo iz crkve s. Pietro di Castello svjedoci su Jerolimu pok. Antonija iz Cresa »sacrista partiarcali ecclesie«, b. 742, br. 25, 30. 7. 1511.

⁶² Prete Ludovicus de Paganis de s. Samuelis izvršitelj je svećenika Ivana iz Zadra, NT, b. 671, br. 16, 21. 10. 1456; Svećenik crkve s. Marina Daniel Grosolario izvršitelj je suor Antonina pizocara ordinis s. Dominici al seculo nominata Catarina relicta Simon da Zara, b. 439, br. 59, 7. 3. 1572; prete Mattio de Ferrari diacono in s. Zulian izvršitelj je Pietro condam Zuane Belovichio prete titolato in s. Zulian, b. 647, br. 683, 25. 1. 1575; Kapelan crkve s. Zuane di Furlani i gvardijan s. bratovštine s. Zorzi dei Schiavoni izvršitelji su svećenika Pietro Trasonico sa Paga, b. 359, br. 646, 11. 5. 1624.

⁶³ Svećenik Ivan Katarinović sa Cresa svjedok je svećeniku Jerolimu pok. Antonija sa Cresa, NT, b. 742, br. 25, 30. 7. 1511; Svećenik Nikola sa Hvara izvršitelj je Ivana Petranovića, kapelana s. Severi, b. 928, br. 159, 28. 7. 1602; Svećenik Juraj iz Nina izvršitelj je svećenika Ivana pok. Stipana iz Šibenika, b. 415, s. No, 23. 3. 1470; Svećenik Dominik sa Krka izvršitelj je svećenika Dominika iz Bara, b. 70, br. 73, 24. 6. 1554.

⁶⁴ Antonio condam Michaeli de Curzola: Item lasso che mi siano ditte per l'anima mia le messe 50 per prete Domenigho d'Antivari mio confessor al qual lasso ducati doi, NT,

ćenici su iz različitih dijelova istočnojadranske obale (Bar, Split, Zadar, Šibenik, Pag),⁶⁵ pri čemu je zanimljivo da se njihovo podrijetlo nužno ne poklapa s mjestom dolaska doseljenika koji izražava želju za čitanjem misa.

Neizbježno prisutne u različitim oblicima svakodnevlja, crkvene i samostanske ustanove osnovni su okvir duhovnog obzorja, vjerskog odgoja i religioznosti uopće svakog prisutnog svećenika ili redovnika našeg podrijetla u Mlecima. Obraćanje crkvama, samostanima, hospitalima i bratovštinama kroz dodjeljivanje različitih legata, uobičajen je čin kojim se čovjek prošlih stoljeća iskupljivao pred Bogom, te su stoga dijelovi oporuka u kojima im se ostavlja dio vlastite imovine značajan izvor kako za poznavanje širih aspekata njihovog duhovnog života i povezanosti s tamošnjim vjerskim ustanovama, tako i materijalnih mogućnosti i veza sa domovinom. Crkve i samostani obično su prva kategorija vjerskih ustanova kojima oporučitelj namjenjuje dio svojih dobara. Uglavnom je riječ o crkvama uz koje je oporučitelj bio vezan djelovanjem i blizinom obitavanja, te će stoga i u ovom slučaju najzastupljenije biti crkve predjela Castello,⁶⁶ dok su crkve ostalih predjela u⁶⁷ i izvan same Venecije (Murano, Isola s. Maria delle Grazie, Padova⁶⁸) zastupljene krajnje rijetko. Legati upućeni navedenim ustanovama najčešće se sastoje od nevelike novčane svote, obično namijenjene za mise, ili se, rjeđe, određuje njihova konkretna namjena »pro fabrica dicte ecclesie«.⁶⁹

b. 927, br. 1, 13. 5. 1533; Allegretto da Spalato: Item voglio messe ditte per prete Drago de Ragusa cui datur ducati 7, b. 215, br. 33, 8. 11. 1402; Zorzi da Spalato: Item voglio che mio confessor fra Dyonisio da Zara debbe darmi messe della Madonna et de s. Gregorio per l'anima mia con elemosina consueta, b. 279, br. 306, 13. 11. 1555.

⁶⁵ Iz Bara su svećenici Petar i Dominik; iz Splita svećenik Ivan; iz Šibenika su Grgur i Pavao; iz Dubrovnika Drago; iz Zadra fra Dionizije, a sa Paga Petar, NT, b. 927, br. 1, 13. 5. 1533; b. 66, br. 20, 22. 3. 1485; b. 279, br. 306, 13. 11. 1555; b. 876, br. 441, 10. 12. 1500; b. 1136, br. 32, 14. 10. 1464; b. 1136, br. 188, 4. 5. 1466; b. 910, br. 221, 7. 4. 1477.

⁶⁶ Francesco Lenardich de Veia prete della parrocchia s. Cusma e Damiano de Polizza: Lasso chiesa s. Martino ducati 50, NT, b. 374, br. 365, 14. 6. 1636; Prete Hyerolimus condam Antonio da Cherso: Dimitto capitolo chiesa patriarcali ducati 6 per funerale mio, b. 742, br. 25, 30. 7. 1511; Prete Nadal Bisanti da Cataro: Residuum... dimitto giesia s. Zuane in Bragora che mi sepelirono, b. 280, br. 590, 30. 6. 1564; Agatha da Pirano terzo ordine del s. Francesco: Residuum dimitto monasterio s. Francesco della Vigna, b. 672, br. 15, 12. 11. 1494; Catarina Granda condam Dominici Dalmatina soror terzii ordinis s. Dominici: Dimitto giesia s. Dominici ducati 10 pro anima mia, b. 958, br. 197, 23. 2. 1507; Prete Pietro Trasonico da Pago: Lasso tutti i quadri che servono per addoramento in casa alla sopradetta chiesa di s. Zuane di Furlani quali servono per addoramento di essa, si anco tuti li camise et altri appartenuti per servitio del Iddio con fazoleti, calici, misal tutto sia assegnado al Capellano, b. 359, br. 646, 11. 5. 1624.

⁶⁷ Valentinus Iohannes de Zara officialis in s. Samuelis: Residuum dimitto per messe celebrate in giesia s. Samuelis, NT, b. 671, br. 16, 21. 10. 1456; Agatha da Pirano terzo ordine s. Francesco de contrada s. Rafelo: Lasso capitolo della mia contrada ducati doi, b. 672, br. 15, 12. 11. 1494; Catarina relicta Luce de Bosina nunc terzo ordine s. Francisco: Sepelire ad fratres carmelitanorum cui dimitto ducato uno, b. 88, br. 6, 23. 1. 1493.

⁶⁸ Lena de Pastrovichio de terzo ordine minorum relicta Allegretti et olim filia Demetrii Slavoni: Lasso ducati doi per fratres s. Maria delle Grazie, NT, b. 508, br. 89, 16. 7. 1467; Angelica Risano monialis monasterio s. Clare de Muriano: Residuum lasso monasterio s. Clare, b. 360, br. 58, 27. 5. 1496; Frater Stephanus conversus ordinis s. Francisci de observantia ad seculum nominatus Stephanus condam Nicolai da Cataro: Residuum dimitto monasterio s. Ursule de Padua ordinis s. Francisci de observantia, b. 272, br. 628, 4. 7. 1497.

⁶⁹ Maria Drago relicta Marini d'Antibaro pizocara ordinis s. Francesco: Dimitto fabrice s. Trinitatis ducato uno, NT, b. 968, br. 360, 2. 9. 1522; Prete Marinus condam Allegretto

Hospitali – utočišta ostarjelih, siromašnih i nezbrinutih, institucije su koje osniva mletačka vlast i djeluju pod njezinim patronatom (*iuspatronato dogale*), a pripadaju crkvenim i samostanskim ustanovama, bratovštinama, te mletačkim plemićkim obiteljima. Podjela legata hospitalima stoga je također uobičajena u izražavanju posljednje želje većine oporučitelja, te se u oporukama izražava posebnom formulom izrečenom kroz notarev upit (*Interogatus de ospedali et altri luochi pii respondit...*). Iako je u Veneciji tijekom promatranog razdoblja djelovao veliki broj hospitala različitog podrijetla osnivanja i patronata, te nejednakog trajanja i veličine, u legatima crkvenih lica i doseljenika našeg podrijetla uopće, spominju se uglavnom samo najvažniji. Većina spomenutih hospitala smještena je u predjelu Castello (s. Lazaro dei Mendicanti, s. Giovanni e Paulo, s. Maria della Pietà, s. Antonin ili ospedale dei Marinai),⁷⁰ dok se hospital »degli Incurabili« nalazi u predjelu Dorsoduro.⁷¹

U uskoj vezi s podjeljivanjem legata crkvama i samostanima, je i obdarivanje bratovština (*scuola*) – vjerskih udruženja koja su za svoja sjedišta obično odabirala oltar posvećen svecu zaštitniku u crkvi predjela gdje su se nalazile. Bratovštini se redovito ostavlja manja novčana svota pri čemu se katkada izriče da je taj legat namijenjen za siromašne bratime ili za miraz djevojkama iz neimućnih obitelji. Učestalošću spominjanja ističu se bratovštine smještene u župama predjela Castello⁷² i s. Marco,⁷³ pri čemu se kao obdarivana spominje i bratovština slavenskih doseljenika s. Zorzi degli Schiavoni.⁷⁴

da Ragusio mansionario s. Trinità: Prego piovan che mi debba dar un paramento vecchio in la mia sepultura per lo qual pagando ducati doi d'oro de quali denari ne sia fatto un'altaro inluoco sopradetto, NT, b. 271, br. 533, 26. 4. 1496; Valentinus Iohannes de Zara officialis s. Samuelis: Dimitto pro fabrica s. Samuelis ducati 10 pro aptando altare vel altre necessarie in dicta ecclesia; Dimitto fabrice s. Maria delle Grazie ducati doi, b. 671, br. 16, 21. 10. 1456.

⁷⁰ Prete Marinus condam Allegretto de Ragusio: Lasso poveri de s. Lazaro un ducato, NT, b. 271, br. 533, 26. 4. 1496; Suor Antonina pizocara ordinis s. Dominici... relicta Simon da Zara: Lasso al ospedal s. Zuane Polo tre cavazali, due cusini e una coltra vecchia, b. 439, br. 59, 7. 3. 1572; Prete Hyerolimus condam Antonio da Cherso: Lasso pietatis ducato uno; Lasso ospedale s. Antonio ducato uno, b. 742, br. 25, 30. 7. 1511.

⁷¹ Suor Maria da Dalmazia pizocara s. Francesco della Vigna: Lasso Incurabili meum lectulum, una coltra blava e un diploide, NT, b. 982, br. 61, 2. 4. 1450; Svećenik Juraj iz Bara, pleban crkve sv. Stjepana u Muranu ostavlja da se za hospital »degli Incurabili« tijekom idućih pet godina daje 54 dukata godišnje, b. 190, br. 318, 4. 3. 1538.

⁷² Prete Zuane Petranovich dalla Brazza capellano s. Severi: Lasso mia fraterna Nativitate della Madonna in s. Provolo ducati 5, NT, b. 928, br. 159, 28. 7. 1602; Suor Agatha da Pirano terzo ordine s. Francesco: Lasso scola s. Francesco a Vinea ducato uno, b. 672, br. 15, 12. 11. 1494; Catarina relicta Luce da Bosina nunc terzo ordine s. Francesco: Lasso scole s. Trinitatis solida 24, lire 3, b. 88, br. 6, 23. 1. 1493.

⁷³ Valentinus Iohannis de Zara officialis s. Samuelis: Dimitto ducato uno altari s. Marie in s. Fantino; Dimitto scole s. Stephani in qua sum ducati 3, NT, b. 671, br. 16, 21. 10. 1456.

⁷⁴ Prete Pietro Trasonico condam Mattio da Pago: Mi attrovo ducati 200 in ceccha e li lasso a scuola s. Zorzi della nation di Schiavoni apresso la sopradetta chiesa di s. Zuane di Furlani che delli utili che si recase di essi debbano esser ogni anno esborsarli ducati 60 et sij in perpetuum alli revendi s. Francesco della Vigna quali sijano obligati mandar un loro padre per celebrar una messa di morti per anima mia in perpetuum nella sudetta chiesa sopra l'altar della Purificazione della Madonna... Il resto delli detti ducati 60... tutto sia dispensado per il maridar donzelle di bonissima vita da esser balotati del reverendo capellano della detta chiesa e reverendo padre guardian del sopradetto monasterio della vigna... Debeo haver da Gulielmo da Modena lire 14, solida 10 quali deber scodere per miei commissari et da esser dati a vicario della scuola sopradetta, NT, b. 359, br. 646, 11. 5. 1624.

Premda se najveći dio legata upućenih u nabožne svrhe odnosi na nabrojene crkvene ustanove, dio je upućen i konkretnim osobama koje obnašaju duhovna zvanja u crkvama i samostanima s kojima je oporučitelj bio tijekom svoga života bliskije povezan, pri čemu je posebno često riječ o svećenicima župe u kojoj je djelovao i obitavao oporučitelj. Budući da je većina naših svećenika djelovala u predjelima Castello i s. Marco,⁷⁵ to će, kao što je to uobičajeno u svim primjerima, obdarivana duhovna lica iz ovih predjela biti najučestalije zastupljena. Pored najčešće spominjanih svećenika i redovnika, obdaruju se i crkvena lica nižeg statusa (klerici),⁷⁶ te nerijetko i picokare neke obližnje crkve ili hospitalia.⁷⁷ Pored spomenutih i konkretnih obdarivanja imenovanih crkvenih ustanova i duhovnih lica, dio legata redovito je namijenjen i za bolesnike i »Kristove siromahe« (pro pauperes Christi⁷⁸) ili za miraz djevojaka iz neimućnih obitelji.⁷⁹

Tijekom prisustva u Mlecima duhovni život doseljenika bio je prvenstveno upućen na crkvene ustanove ovoga grada. Mnogi doseljeni duhovnici nisu međutim niti ovdje zaboravljali na crkve, samostane, hospitale i bratovštine koji su se nalazili u gradovima iz kojih su potekli i uz koje su bili vezani tijekom prošlih godina svoga života, te je stoga obraćanje naših duhovnih lica crkvenim ustanovama rod-nog kraja, zanimljiv izvor za poznavanje njihovih odnosa i povezanosti s domovinom. Tako svećenik Ivan Ruzzi pok. Marina iz Bara, »mansionario in ecclesia s. Pietro di Castello« namjenjuje za gradnju zgrade nadbiskupije u Baru 6 libara, te svome bratu Lovri određuje da dade načiniti jedan kalež u vrijednosti od osam dukata i pokloni ga crkvi s. Petra u Baru.⁸⁰ Crkvi sv. Ilije u Baru namjenjuje simboličnu svotu od svega jednog dukata mletački kanonik Dominik iz Bara,⁸¹

⁷⁵ Suor Catarina pizocara ordinis s. Dominici relicta Simon da Zara: Lasso al capellan s. Zuane di Furlani mio confessor ducato uno, NT, b. 439, br. 59, 7. 3. 1572; Pietro Trasonico da Pago: Lasso prete Bastian Ferrel de s. Severo il ferariol et due veste si fiorentin et il faziol, b. 359, br. 646, 11. 5. 1624; Prete Petrus Simonis da Curzola: Dimitto prete Clementio officianti in ecclesia s. Marci marcellos 5, b. 578, br. 321, 22. 5. 1531; Marina condam Gasparo Sfitanovich al presente pizocara ordinis s. Francesco: Lasso piovan s. Trinità ducati 50, b. 263, br. 64, 17. 9. 1619; Prete Steffano da Zara: Lasso a pievano Nicolò Sebastiano Pitteri quadro grande che si trova in mia camera dedicata l'istoria di Gesu Christo che va al monte Calvario; lasso a prete Giacomo Toresini de s. Nicolò il mio Christo grande che ho in camera in faccia la Madonna, b. 437, br. 104, 15. 4. 1697.

⁷⁶ Prete Matheus Piper d'Antibaro: Lasso Batista clerico meo meum breviarium de papiro in legatum doctrinale et regulas, NT, b. 867, br. 626, 28. 4. 1484.

⁷⁷ Suor Florentia de Dalmazia pizocara s. Francesco de Vinea: Residuum dimitto sorori Florentie de Venetiis, NT, b. 982, br. 61, 2. 4. 1450; Agatha da Pirano terzo ordine s. Francesco de Vinea: Lasso sorore Catarina una vesta sarza e un mantello; Sorore Elene terzo ordine lasso un mantello, b. 672, br. 15, 12. 11. 1494; Helena condam Johannis de Bogiana pizocara in ospedale s. Iohannis de confinio s. Hieremia: Lasso a pizzocare del mio ordine ducato uno, b. 88, br. 11, 26. 5. 1499.

⁷⁸ Prete Matheus Piper d'Antibaro: Residuum voglio dispensavi ad pias causas et inter pauperes Christi, NT, b. 876, br. 462, 28. 4. 1484; Prete Petrus Bogissa de Albania: Residuum dispensavi pro anima mea in pauperibus, b. 875, br. 142, 13. 8. 1485; Prete Domenigo d'Antivari: Voglio che siano vendute tutta la robba, spalieri, drappi, camise, tapedo grande al publico incanto et del tratto sia dato per poveri della contrada del Castello, b. 70, br. 73, 24. 6. 1554; Suor Lucia pizocara del terzio ordine di s. Francesco: Lasso alli infermieri di frati s. Francisco della Vigna un paro di linzuoli et un paro di intimele, b. 781, br. 447, 26. 8. 1549.

⁷⁹ Pietro Trasonico prete da Pago: Lasso ducati 28 quali debbo haver da prete s. Pantaleon per maridar povere donzelle, NT, b. 359, br. 646, 11. 5. 1624.

⁸⁰ NT, b. 959, br. 371, 7. 11. 1493.

⁸¹ NT, b. 70, br. 73, 24. 6. 1554.

dok istu svotu namjenjuje crkvi sv. Marije u Cresu svećenik Jerolim pok. Antona sa Cresa, sakristan katedrale u Veneciji.⁸² Rodnome je gradu upućena i ostavština svećenika Petra Trasonico iz Paga koji namjenjuje 280 dukata za udaju siromašnih paških djevojaka koje će izabrati prokuratoru Zajednice građana (Università delli cittadini) i koji će svakoj djevojci isplatiti po deset dukata miraza.⁸³ Sadržajem je posebno zanimljiva oporuka Bračanina Ivana Petranovića (alias Quintilio),⁸⁴ kapelana crkve s. Severo u Mlecima. Ivan određuje da samostan sv. Gospe od Ružarija, za kojeg kaže da ga je sam dao sagraditi u mjestu Škrip na Braču, uvijek bude nadgledan i upravlján od nekoga iz obitelji Petranović ili Quintilio. Polovinu svojih dobara i jedan vinograd ostavlja navedenom samostanu, kojemu namjenjuje i 2/3 kredita koje izvršitelji oporuke moraju nakon Ivanove smrti potraživati od njegovih dužnika. Na kraju Ivan određuje da u samostan mogu stupiti isključivo trećoretkinje iz njegove obitelji, izuzetkom po jedne iz Omiša i iz Poljica, pri čemu će upraviteljica biti njegova sestra, a nakon njezine smrti Helena Biličić. Na dan njegova rođenja, picokare su obvezne svake godine držati dvije mise.⁸⁵

Naposljetku, dio legata namijenjen je i za duhovnike podrijetlom s istočnojadranske obale, koji su u Mlecima najčešće slučajno i privremeno, te za koje se kao mjesto njihova stalnog boravka i djelovanja navode neki od naših gradova.⁸⁶

Poseban, na neki način završni čin u tijeku duhovnog života i djelovanja crkvenih lica našeg podrijetla, je njihovo oporučno iskazivanje želje za mjestom i načinom pokopa i održavanja misa njima u spomen. U ovom je slučaju zasigurno najvažniji dio oporuke određivanje vrsta i broja misa koje se, kako se to u oporuci izričito navodi, moraju održati na sam dan sahrane, ali i u točno određene dane nakon smrti oporučitelja, a svećeniku i crkvi gdje se one održavaju redovito se ostavlja manja novčana svota.⁸⁷ Mise se obično služe u župi u kojoj je oporučitelj djelovao,

⁸² NT, b. 742, br. 25, 30. 7. 1511.

⁸³ NT, b. 359, br. 646, 11. 5. 1624.

⁸⁴ Obitelj Petranović spominje se u maticama bračkih mjesta Donji Humac. Postire. Sutivan, Dolac, Mirce i Milna tijekom XVII i XVIII stoljeća. Prezime je zabilježeno u popisu bračkog plemstva oko 1657. godine (A. Jutronic, Naselja i porijeklo stanovništva na otoku Braču, Zbornik za narodni život i običaje, sv. 34, JAZU Zagreb 1951, str. 45, 62, 99, 101–102, 111, 119).

⁸⁵ NT, b. 928, br. 159, 28. 7. 1602.

⁸⁶ Prete Matheus Piper d'Antibaro: Dimitto prete ecclesia s. Helie d'Antibaro una meta d'affito meo domo in Antibaro prope castrum Antibari et unum breviarium meum, NT, b. 876, br. 462, 28. 4. 1484; Francesco Lenardich de Veia prete della parrocchia s. Cusma e Damiano de Polizza: Dimitto piovano de Polizza lire 27, b. 374, br. 365, 14. 6. 1636; Prete Iohannes condam Stiphani de Sebenico: Lasso ducati 20 prete Pietro Tolinich da Sebenico, b. 415, s. No, 23. 3. 1470.

⁸⁷ Isepo Valentich condam Pietro da Pinguente: Lasso per otto messe un paio de scarpe nove, NT, b. 24, br. 434, 17. 5. 1703; Prete Iseppo Veglia condam Bonifatio: Voglio che siano fatte messe 20 a soldi 20 per cadauna per elemosina, b. 684, br. 954, 14. 3. 1591; Pietro Trasonico da Pago: Lasso ducati 10 al reverendo frate de s. Basso acio devano quelli sacerdoti fratelli disse per celebrare et far esigere ogni anno per anima mia a 15 zenaro, 15 fevraro, 15 marzo in chiesa di s. Zuane di Furlani, b. 359, br. 646, 11. 5. 1624; Lena de Pastrovichio de terzo ordine minorum: Lasso prete Antonio Grossolario notario ducati doi pro missis s. Marie pro anima fratris mei Nicolai cui obit in Fiandria, b. 508, br. 89, 16. 7. 1487; Suor Catarina Spalatina pizocara nelle case delle pizocare di Carmini: Lasso un ducato al monasterio per elemosina et per messe s. Maria e s. Gregorio, b. 252, br. 48, 23. 12. 1551.

te stoga i ovdje prevladavaju crkve predjela Castello i s. Marco.⁸⁸ Želja je oporučitelja koji su tješnje vezani za domovinu, te stoga često i kao mjesto pokopa određuju kraj iz kojega potječu, te izražavaju želju da se mise njima u spomen održavaju u crkvama njihovog kraja za što se imaju pobrinuti članovi rodbine ili prijatelji koji žive u domovini.⁸⁹

Pogrebne svečanosti prate i točno određeni i stoljetnom tradicijom crkvene liturgije ustanovljeni običaji. Mnogi oporučitelji stoga izražavaju želju da u pogrebnoj povorci budu nošene baklje i svijećnjaci različite veličine i težine.⁹⁰ Na posljednje počivalište pokojnika ispraćaju i članovi crkvenog kaptola i redovnički sudrugovi ustanova kojima je za života pripadao,⁹¹ te, nerijetko i pripadnici laičkih redova (picokare) i bratovština.⁹² U pogrebu neizostavno sudjeluju i svećenik tamošnje crkve, te pomoćnik koji mu pomaže prilikom obavljanja obreda (zago).⁹³ U uskoj vezi s prethodno navedenim odredbama je i običaj slanja jedne ili više osoba u neko od hodočasničkih mjesta u Veneciji ili izvan nje, a u kojima se na dan sveca zaštitnika ili tijekom Korizme podjeljivao oprost svim prisutnim hodočasnicima. Zanimljivo je da se od četiri uobičajena sveta mjesta u Mlecima (s. Trinità, s. Laurentio, s. Croce, s. Pietro di Castello), samo posljednja navedena crkva – mletačka katedrala – sve do 1807. godine spominje kao mjesto koje duhovna lica našega podrijetla određuju za hodočašća njima u spomen.⁹⁴ Češće se, što inače

⁸⁸ Valentinus Iohannis de Zara officialis s. Samuelis: Residuum dimitto pro celebrandis missis in ecclesia s. Samuelis, NT, b. 671, br. 16, 21. 10. 1456; Suor Antonina pizocara ordinis s. Dominici: Lasso ducato uno per messe in s. Martino e a s. Zuane di Furlani, b. 439, br. 59, 7. 3. 1572.

⁸⁹ Prete Francesco Lenardich de Veia prete s. Cusma e Damiano: Lasso che mi siano dette messe in chiesa di Polizza, NT, b. 374, br. 365, 14. 6. 1636.

⁹⁰ Prete Hyerolimus condam Antonio de Cherso: Item ad dictam sepulturam solvent dopiera 6 ponderis librarum 3 per cadauno, NT, b. 742, br. 25, 30. 7. 1511; Pietro Trasonico prete di Pago: Lasso che al reverendo capellano de detta chiesa di s. Severo li sia dato un ducato et al qual anco li sia datte delle candelle per 60 messe et elemosina di lire tre, b. 359, br. 646, 11. 5. 1624; Catarina relicta Radi de Clisa soror terzio ordinis s. Francesco: Lasso sepelire apud fratris minoris... cum 5 doplieribus, b. 742, br. 51, 12. 1. 1494; Prete Pietro Trasonico de Pago: ... candelle 11 de unze 6 metter sopra l'altar dove debbano celebrar messe; torzi di lire 4 per uno quelli servono per accompagnar mio cadavere sino alla chiesa sopradetta e siano dati per capitolo candelle per lire 5, b. 359, br. 646, 11. 5. 1624.

⁹¹ Prete Iseppo Veglia condam Bonifatio: Voglio esser sepulto... associato solo con mio capitolo, NT, b. 684, br. 954, 14. 3. 1591; Pietro Trasonico prete di Pago: Lasso ducati 6 a capitolo della contrada chel siano obligati accompagnar mio cadavere alla sepoltura, b. 359, br. 646, 11. 4. 1624.

⁹² Catarina relicta Luce da Bosina nunc terzio ordine s. Francesco: Dimitto sorori ordinis s. Francisci 4 ducati ut associatur corpus meum ad sepulturam; Item volo vocari feci scolam s. Trinitatis et s. Ursulam quibus dimmitto soldos 24 per cadauna, NT, b. 378, br. 12, 23. 1. 1493; Suor Antonina pizocara ordinis s. Dominici: Lasso alle pizocare che mi accompagnano ducato uno, b. 439, br. 59, 7. 3. 1572.

⁹³ Catarina relicta Radi da Clisa soror terzio ordine s. Francesco:... sepelire apud fratres minores cum 2 presbiteris et 2 clericis, NT, b. 742, br. 51, 12. 1. 1494; Marina condam Gasparo Sfitanovich ad presens pizocara ordinis s. Francisci: Voglio esser sepulta a s. Zuane di Furlani con un prete e un zago, b. 263, br. 64, 15. 2. 1620.

⁹⁴ Catarina relicta Luce da Bosina nunc terzio ordine s. Francesco: Catarine nepti mee uxori Pauli de Scarabello lasso una pelizza grossa et un vardecuor panni beretini ut ipsa teneat ire a s. Pietro Castello, NT, b. 88, br. 6, 23. 1. 1493.

nije uobičajeno za svjetovni dio naših doseljenika, kao mjesta hodočašća navode glasovita, ali i manje dostupna stjecišta kao što su Asiz i Rim.⁹⁵

VII. POVEZANOST S BRATOVŠTINOM SLAVENSKIH DOSELJENIKA SV. JURJA I TRIPUNA U VENECIJI

U uskoj vezi s prethodno opisanim duhovnim djelovanjem crkvenih lica našeg podrijetla je i njihova uključenost i oblici povezanosti s bratovštinom slavenskih doseljenika u Mlecima, bratovštinom sv. Jurja i Tripuna. Osnovana 1451. godine, bratovština je u početku imala sjedište u crkvi sv. Ivana od Hrama (s. Zuane del Templo ili s. Zuane di Furlani), koja je nakon ukinuća reda Templara prešla u ruke vitezova sv. Ivana. Slaveni su u toj crkvi imali pravo na četiri grobnice i jedan oltar, a prioru samostana bili su dužni davati svake godine na blagdan sv. Jurja četiri dukata, dva hljeba i svijeće. Članovi bratovštine mogli su biti svi pripadnici podrijetlom s istočnojadranske obale (Dalmati di nascita), pri čemu se prvenstveno radilo o doseljenicima podrijetlom s mletačkog dominija na istočnom Jadranu. Iste godine po svom osnivanju bratimi su dobili od starješine Reda povlasticu da mogu u sklopu iste crkve sv. Ivana od Hrama osnovati i podići jedan oltar posvećen sv. Jurju i Tripunu, te načiniti jednu malu kapelu koju će ukasiti na trošak same bratovštine. Godine 1551. bratovština je dobila i vlastitu crkvu, smještenu neposredno pored crkve sv. Ivana od Hrama, te će ta crkva od tada pa sve do danas biti sjedište bratovštine.⁹⁶

Svećenici podrijetlom s istočnojadranske obale uključivali su se u članstvo i djelovanje bratovštine kao i ostali naši doseljenici, te je stoga ona za njih predstavljala značajno mjesto okupljanja, druženja i povezanosti s domovinom. U upravnoj strukturi same bratovštine važno je mjesto zauzimao kapelan crkve, koji je također morao biti slavenskog podrijetla.⁹⁷ Njegova je dužnost bila da doprinosi općoj koristi bratovštine i ostale bratime potiče da sudjeluju u bogoslužju i svetkovinama (gloria nazionale). U vrijeme blagdana sv. Jurja i Tripuna kapelan je pjevao epistolu i evanđelje na našem jeziku (in Illirico), a na Cvjetnu nedjelju obavljao blagoslov masline, te Muku Kristovu pjevao »in lingua nazionale«. Uz kapelana

⁹⁵ Lena de Pastrovichi de terzio ordine minorum: ... mittere unam personam ad Romam cui datur ducati 10, NT, b. 508, br. 89, 16. 7. 1467; Prete Zuane Petranovich alias Quintilius: Lasso a Livia mia massera un paro linzuoli grossi et schiavina rossa, un cuvertur vecchio de tella con bombaso fatto in Venezia alla qual voglio andar in Asisi, b. 928, br. 159, 28. 7. 1602; Prete Petrus Bogissa de Albania mansionarius ecclesie s. Moisè: Dimitto prete Georgio de Greculis mansionario ecclesie s. Moisè meum breviarium parvum ut ipse teneat ire Romam, b. 875, br. 142, 13. 8. 1485.

⁹⁶ O povijesti i kulturnom značenju bratovštine slavenskih doseljenika postoji opsežna literatura. Usporedi: N. Luković, Bratovština bokeljskih pomoraca Sv. Đorđa i Tripuna u Mlecima, Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru, sv. VI, Kotor 1957, str. 33–43; G. Perocco, Carpaccio nella Scuola di S. Giorgio degli Schiavoni, Venezia 1964; isti, Guida alla Scuola Dalmata dei Santi Giorgio e Trifone, Venezia 1984. Posebno vrijedne podatke iz prošlosti bratovštine i djelovanja njezinih istaknutih pojedinaca nalazimo u godišnjoj publikaciji pod nazivom »Scuola Dalmata«, sv. 1/1966 – 24/1991.

⁹⁷ Kao kapelani crkve spominju se: 1750. godine Nicolò Antonelli, 1761. Giovanni Batista Abbondio, 1805. Vincenzo Lode. Kao crkvenjaci spominju se: 1637. god. fra Tomaso Lion, 1643. fra Francesco Dergazzo, 1646. Marco di Pietro da Lesina, 1680. Cesaro di Pietro e Francesco Cadorin, 1687. Felise de Pasquali, 1750. Antonio Bertola, 1787. Zuanmaria Bertola condam Antonio (ASD, Capitolar grande della veneranda Scuola Ss. Giorgio e Trifone della nazione Dalmata, navedene godine).

je djelovao i župnički pomoćnik ili kapelan (mansionario) za kojeg je također bilo uobičajeno da je slavenskog podrijetla.⁹⁸

Povezanost naših svećenika s bratovštinom sv. Jurja i Tripuna napose je vidljiva prilikom iščitavanja njihovih oporuka u kojima se na različite načine obraćaju i prisjećaju bratovštine. Budući da su odredbe svakog od oporučitelja koje se odnose na bratovštinu više ili manje ujednačene, kao posebnu i bogatstvom podataka najistaknutiju, vrijedi spomenuti oporuku svećenika Petra Trasonico s Paga iz 1624. godine. Petar izriče želju da bude pokopan u crkvi »s. Zuane del Tempio detto di Furlani sotto la banca della veneranda scuola della Purificazione della Madonna«. Kapelanu ove crkve ostavlja jedan dukat i svijeće za služenje 60 misa u vrijednosti od po tri lire za svaku. Njemu su namijenjene i sve Petrove slike, misna ruha, knjige, kaleži i sve ostalo što se može upotrijebiti u bogoslužju. Petar zatim navodi kako posjeduje 2000 dukata koje ostavlja »Scuola di s. Zorzi della natione di Schiavoni apresso la sopradetta chiesa di s. Zuane«, a od čega će se izdvojiti 60 dukata za mise koje će služiti redovnici nedalekog samostana s. Francesco della Vigna. Sve što od novaca preostane neka se podijeli za udaju siromašnih djevojaka koje će izabrati kapelan crkve i gvardijan bratovštine koji su ujedno i izvršiooci njegove oporuke.⁹⁹

Osnovana, poput ostalih bratovština, sa svrhom da svojim članovima pruži karitativnu pomoć i zaštitu, Scuola dei Schiavoni redovito se stoga brinula za pokop svojih preminulih članova, te su se oni na zajednički trošak sahranjivali u skupnu grobnicu bratovštine. U popisu osoba koje su se iz godine u godinu sahranjivale u grobnicu bratovštine nalazimo stoga i nekoliko naših svećenika i trećoretkinja (picokara).¹⁰⁰

VIII. SVAKODNEVNI ŽIVOT: RODBINSKE VEZE, PRIJATELJSTVA I POSLOVNI KONTAKTI

Svakodnevni život naših doseljenika u Veneciji, te tako i duhovnih lica, sastojao se i od brojnih veza zasnovanih na rodbinstvu, istovjetnoj domovinskoj pripadnosti i podudarnosti mjesta stanovanja. Crkvena lica našeg podrijetla u Veneciju su najčešće dolazila pojedinačno, bez članova svoje rodbine koja je mjestom svoga obitavanja ostajala vezana uz domovinu. Za naše istraživanje napose su stoga dragocjeni podaci o rodbinskim vezama naših svećenika, redovnika i trećoretkinja s pripadnicima uže ili šire rodbine koje tijekom njihova boravka u Mlecima također ovdje zatječemo. Najbliži članovi rodbine stoga su redovito osobe najvećeg povjerenja, te su nezaobilazni izvršitelji oporuka ili drugih dokumenata od značaja za našeg oporučitelja.¹⁰¹ Sukladno tome, i duhovna lica našeg podrijetla također

⁹⁸ N. Luković, *Bratovština bokeljskih pomoraca*, str. 35–36.

⁹⁹ ASV, NT, b. 359, br. 646, 11. 5. 1624.

¹⁰⁰ Godine 1647. (12. 9.) pokopan je svećenik Mihovil iz Zadra, a 1660. (15. 12.) zabilježen je pogreb njegovog sugrađanina, svećenika Šimuna Braičića. Godine 1675. (4. 4.) pokopana je na trošak bratovštine picokara po imenu Ventura (Archivio di Scuola Dalmata. Libri conti e spese, anno 1647, 1660, 1675).

¹⁰¹ Prete Domenico da Veglia: *Voglio che siano miei commissarii Felicita e Anzola mie sorelle et Alvisè e Giulio miei nevodi di quali Felicita sia per mazzor parte*, NT, b. 840, br. 248, 16. 4. 1581; Prete Marinus condam Allegretto da Ragusa: *Comissarii siano mio fratello Zuanne e cugnada Buona*, b. 271, br. 533, 26. 4. 1496; Prete Pietro Bellovichio: *Comissarii mia sorella Isabeta e Vienna mia nezza*, b. 647, br. 683, 25. 1. 1575.

će se nerijetko spominjati kao izvršitelji oporuka nekoga od članova svoje rodbine nastanjene u Mlecima.¹⁰² Rodbina je, kada je riječ o podjeljivanju legata, zasigurno najistaknutije zastupljena, te im se, u najvećem broju primjera, ostavlja i cjelokupna preostala imovina oporučitelja.¹⁰³ U legatima duhovnih lica najčešće su i sa najznatnijim legatima obdarivana braća i sestre, te nećaci i nećakinje duhovnih lica.¹⁰⁴ Najbližoj rodbini podjeljuju se dijelovi iz pokretne imovine oporučitelja (roba, pokućstvo, posuđe i slično) ili veće ili manje novčane svote. Ostali članovi rodbine (šogori, sestrići, i sl.) zastupljeni su manje učestalo, a veličina legata koja im se podjeljuje najčešće je simbolična.¹⁰⁵ Katkada u oporukama duhovnih lica nalazimo i spomen o njihovoj nezakonitoj djeci, te se njima redovito podjeljuje sav preostali dio oporučiteljeve imovine.¹⁰⁶

Kao i u primjeru izvršitelja oporuke, i u ovom slučaju povezanost nije jednostrana, te stoga duhovna lica zatječemo i kao one koji bivaju obdarivani legatima njihovih rođaka u Mlecima. Legate im podjeljuju najbliži članovi rodbine (roditelji, braća, sestre),¹⁰⁷ ali i ostali, manje bliski rođaci nastanjeni u Mlecima (tetke, stričevi, ujaci, nećaci i sl.).¹⁰⁸ Pored uobičajenih sadržaja legata (novac, roba, posuđe), bilježimo i darivanje predmeta koji se upotrebljavaju u bogoslužju (kaleži, križevi, slike, crkvena odjeća).¹⁰⁹ Rođaci – pripadnici crkvenih redova ili sveće-

¹⁰² Triphun Lucha da Perzagno: Voglio che il mio commissario sia don Pietro Sbutega mio parente, NT, b. 122, br. 38, 18. 11. 1656; Zuanne condam Steffano da Lesina: Lasso mio commissario prete Giacomo mio nievo, b. 974, br. 98, 11. 12. 1468; Marieta uxor Radi da Cataro: Lasso mio commissario prete Stephano mio fratello, b. 71, br. 143, 1. 9. 1498.

¹⁰³ Prete Marco d'Antivari: Residuum dimitto nepti mee Ludovice filie adoptive Anne consobrine mee, NT, b. 651, br. 101, 21. 7. 1483; Prete Pietro Bellovichio: Residuum lasso che sia fatto tre parti: Una va alla mia sorella, et doi parti a Viena mia nezza, b. 647, br. 683, 25. 1. 1575; Suor Antonina pizocara ordinis s. Dominici: Resto et specialmente ducati 40 lasso a Helena mia sorella e Domenigo suo fiol, b. 439, br. 59, 7. 3. 1572.

¹⁰⁴ Prete Marinus condam Allegretto de Ragusa: Lasso mio fratello Zuanne mia vesta de zambeloto et mio centurino d'argento e lo mio zupone, NT, b. 271, br. 533, 26. 4. 1496; Prete Steffano da Zara: Lasso a mio fratello Michaele soldi che si trovano nelle mani sue; Lasso a mia sorella Franceschina ducati doi; Lasso a Gerolima mia nezza una delle mie litiere; Lasso a mie nezze fie di Benedetto ducato uno per cadauna; Lasso a miei nipoti fioli mio fratello Zuanne ducato uno per cadauno, b. 437, br. 104, 15. 4. 1697; Prete Domenigo d'Antivari: Lasso a mia sorella Isabeta ducati 20, b. 70, br. 73, 24. 6. 1554.

¹⁰⁵ Prete Marinus condam Allegretto de Ragusa: Lasso a mia cugnada Buona moglier di Zuane de Nicolò la mia vesta paonaza dalla quale si debba facer una investitura, NT, b. 271, br. 533, 26. 4. 1496; Suor Lucia pizocara del terzo ordine di s. Francesco della Vigna fiola condam Antonio Vanlijich da Spalato: Lasso a mio cusin Zuan Antonio tutto quello chel mi debito, b. 781, br. 447, 26. 8. 1549.

¹⁰⁶ Prete Nicolò d'Antivari: Residuum lasso a Jacoma mia fia natural et consorte di Marco zocoler, NT, b. 44, br. 314, 11. 10. 1553; Prete Petrus Simonesi de Curzola: Residuum lasso Jacometi filii mei naturali, b. 578, br. 321, 22. 5. 1531.

¹⁰⁷ Matheo Sladovich condam Marco: Lasso mia fia monacha nel monasterio della Vergine letto fornido e brazze 19 di botona, NT, b. 214, br. 142, 31. 8. 1802; Marieta uxor Radi de Cataro: Lasso a mio fretello prete Stephano commissario mio ducati doi, NT, b. 71, br. 143, 1. 9. 1498; Stana filia Bartoli uxor Nicolai de Cataro: Lasso Laure sorori mee pizocare ducati 10, b. 879, br. 307, 9. 10. 1501.

¹⁰⁸ Demetrio condam Nicolò da Zeta: Lasso a mia zermana Maria pizocara sta a s. Lazaro ducati doi, NT, b. 1208, br. 398, 8. 10. 1551; Paulus de Sebenico condam Luce: Lasso prete Jacopo consobrinio meo ducatum unum, b. 876, br. 588, 18. 8. 1485.

¹⁰⁹ Maria condam Pietro Nisich: Item dimitto Paulo clerico nipote mio unum crucem d'argento et officium B.V. Marie, NT, b. 71, br. 146, 7. 2. 1481; Maria uxor Georgii condam Johannis da Cataro: Voglio che sia fatto uno calice et sia dato a mio fratello clerico

nici neke od mletačkih crkava, osobe su koje već poradi prirode svojega zanimanja nužno stječu povjerenje i bliskost sa svojim rođacima, te stoga nije začuđujuće da su mnogo puta proglašavani za glavne naseljenike (*herede residuario*) cjelokupnih dobara oporučitelja.¹¹⁰ Najčešće se navedeni legati podjeljuju bez posebnog navođenja obveza koje je dotični svećenik dužan izvršavati spram oporučitelja, ali se, pored uobičajenog i u prethodnom poglavlju već razmotrenog aspekta služenja misa zadušnica, katkada navodi želja oporučitelja da njegov rođak nakon njegove smrti izvrši hodočašće u neko od svetišta u Veneciji ili u neki drugi talijanski grad.¹¹¹

Najveći dio legata upućenih od strane duhovnih lica rodbini, ali i obrnuto, odnosi se na osobe koje su svojim životom i djelovanjem vezane uz Veneciju. Veliki dio doseljenika nije, međutim, niti u novoj sredini prekidaio veze sa svojom domovinom, te su pripadnici njegove obitelji koji nisu napuštali rodni kraj predstavljali često jedinu sponu sa domovinom. Ukoliko crkvena osoba nastanjena u Mlecima posjeduje nekretnine u domovini, ovi su članovi obitelji redovito imenovani njihovim nasljednicima, uz uvjet da tamo ostanu i brinu se za posjede. Najbližoj rodbini ostavljaju se najčešće zemljišni posjedi smješteni u bližoj okolini grada, a koji su često dio naslijeđenih očevih ili majčinih dobara.¹¹²

Slijedeći krug veza i poznanstava duhovnih lica našeg podrijetla u Veneciji su prijateljske veze nastale na osnovu istovjetne domovinske pripadnosti, podudarnosti mjesta stanovanja i učestalog okupljanja i druženja. Stanujući u Mlecima u neposrednoj blizini omeđenoj granicama predjela Castello i okupljajući se prilikom bogoslužja i zajedničkog druženja u vlastitoj bratovštini, ovi će doseljenici, bez obzira da li se radi o svjetovnim ili duhovnim osobama, u svakodnevnom međusobnom kontaktu nalaziti oslonac, sigurnost i pomoć za sve poteškoće i nesnalaženja kojima su poput svih doseljenika u novu sredinu bili izloženi. Prijatelji i poznanici duhovnih lica našeg podrijetla nisu pritom osobe istaknutijeg društvenog statusa, ekonomskim mogućnostima i bogatstvom značajnije, već je pretežito riječ o pripadnicima pučana, najčešće pomorcima, brodarima, sitnim trgovcima i

Marino, b. 1155, br. 236, 28. 7. 1457; Catarina condam Marco Nalesich: Lasso imagine s. Maria Magdalena a suor Anselina mia fiola monacha s. Maria Mazzor, b. 477, br. 107, 6. 9. 1576; Lucretia condam Gregorio Schiavon relictia Rado Pastrovicchio: Item lasso che sia venduda la caldiera grande et una pizola et che del tratto sia comprato da vestio fra Augustin mio nipote frate del capucini, b. 736, br. 130, 24. 3. 1565.

¹¹⁰ Gierolima Pricovich condam Zorzi: Restante lasso a Maria, Fortunata e Isabeta Maria mie viole tutte monache s. Bernardo equal portione, NT, b. 1, br. 227, 16. 12. 1731; Menega da Parentio: Residuum lasso sorore Augustina filia mea moniali ipsi monasterii s. Rocco e s. Margareta, b. 131, br. 180, 9. 8. 1512; Antonio condam Zuane da Zara: Residuum lasso a Lorenzo mio fio e Marina mia fia pizocara sta in casa con mi egualmente, b. 1084, s. No, 20. 4. 1534.

¹¹¹ Vitus condam Georgii da Sebenico ditto Lovo: Item voglio quod sorore mea Laura ordinis s. Monaci ire debeat ad s. Croce pro anima mea, NT, b. 742, br. 47, 1. 12. 1494; Blancha relictia Allegretti de Lesina: Item dimitto fra Cornelio ordinis minorum meo nepote ducati 10 teneatur ire Romam, b. 958, br. 89, 8. 11. 1496.

¹¹² Francesco Lenardich de Viea prete della parrocchia s. Cusma e Damiano de Polizza: Lasso terren grande appresso Lago Antonia uxor Nicolò Lusich mio nevodo, NT, b. 374, br. 365, 14. 6. 1636; Prete Iseppo Valentich condam Pietro da Pinguente: Lasso a mia nezza Laurentia tutti pezzi vigna in Doblavice in Pinguente; Lasso a mia nezza Antonia detta Zampica la vigna in Pinguente appresso Ogloviza; Lasso a mia sorella Fumia tutti li animali, b. 24, br. 434, 17. 5. 1703; Prete Zuane Petranovich dalla Brazza: Lasso una mita delli beni miei a Simon mio nepote et suoi fioli mascoli da beni comprati in Almisa da Stephano Bibichich, b. 928, br. 159, 28. 7. 1602.

obrtnicima. Smatrajući duhovna lica istovjetnog podrijetla osobama znatnog povjerenja, mnogi će doseljenici stoga upravo u njima tražiti izvršitelje¹¹³ i svjedoke¹¹⁴ svojih oporuka, te im se obraćati s izrazima odanosti i zahvalnosti i prilikom podjeljivanja svoje ostavštine. Kao legat obično im se podjeljuju manje novčane svote ili poneki predmet iz pokretne imovine oporučitelja,¹¹⁵ pri čemu se katkada izričito navodi da je obdarenik obvezan održati mise zadušnice¹¹⁶ ili se uputiti u hodočašće za spas duše pokojnika.¹¹⁷

Istovjetan odnos povezanosti i bliskosti nalazimo i u suprotnom slučaju, odnosno kada promatramo aspekt podjeljivanja legata duhovnih lica njihovim prijateljima u Mlecima. I u ovom se slučaju mnogi naši doseljenici u gradu na lagunama navode kao svjedoci¹¹⁸ i izvršitelji¹¹⁹ oporuka duhovnih lica sa istočnojadranske obale, koji su, kao što je to najčešće zabilježeno, mjestom stanovanja vezani uz župe crkava u kojima su djelovali i dotični svećenici (prevladavaju župe predjela Castello i s. Marco). Legati su najčešće manje novčane svote ili poneki predmet

¹¹³ Prete Francesco da Zara izvršitelj oporuke Helene udovice Benedikta Schiavona, NT, b. 270, br. 233, 23. 1. 1513; Prete Marco d'Antivari izvršitelj Marije supruge mornara Stjepana iz Budve, b. 825, br. 167, 5. 7. 1479; Prete Zuane Francovich da Zara izvršitelj krojača Nikole Zidarića iz Zadra, b. 394, br. 705, 20. 9. 1576; Prete Nicolaus da Scutari izvršitelj Isabete supruge mornara Stjepana iz Kotora, b. 875, br. 309, 14. 12. 1481; Prete Francesco d'Antibaro izvršitelj Helene sa Raba supruge Jurja iz Paštovića, b. 967, br. 158, 13. 9. 1512.

¹¹⁴ Prete Mathio Detrico da Zara svjedok Marije udovice marangona Petra Schiavona, NT, b. 158, br. 643, 10. 1. 1588; Prete Petrus d'Antivari svjedok obučara Angela iz Splita, b. 826, br. 88, 5. 7. 1468; Nicolaus da Ossero clericus svjedok mornara Marka iz Trogira, b. 826, br. 40, 26. 7. 1433; Prete Nadal da Pago svjedok krojača Mihovila Markovića, b. 578, br. 280, 10. 8. 1534; fra Francesco da Nona svjedok Magdalene udovice brodarka Petra Perovića iz Zadra, b. 271, br. 517, 6. 8. 1507.

¹¹⁵ Maria condam Brancho da Ragusa consorte Pietro da Lesina: Lasso a prete Paolo Schiavon da Zara ufficiale s. Justina una camisa de homo roana; Lasso fra Dyonisio da Zara mio confessor mia vesta nigra, NT, b. 641, br. 267, 8. 2. 1540; Agnesina da Spalato: Item reliquid fratri Hypolito da Spalato ducatos tres, b. 734, br. 57, 8. 11. 1495; Zuane de Millo da Cataro: Lasso prete Nicolò de Ragusi un mantello, una gonna verde, un par calighe e una vesta scarlatò, b. 911, br. 331, 1. 9. 1489.

¹¹⁶ Stephano detto Tartaro da Cataro de Lesevich: Lasso prete Nicolò da Cataro mio solito sacerdote in s. Severo ducati 12 per dir messe un anno continuo doppo la mia morte, NT, b. 1200, br. 150, 5. 11. 1514; Cristina fu moier Demetrio da Cataro: Lasso Zuane Schiavon de s. Zuane Polo ducato uno accio il diga le messe per anima condam mio marido, b. 676, br. 518, 16. 5. 1542; Clara condam nobilis vir Thoma Veniero: Dimitto sorore Marie de Spalato moniali Corporis Christi ducati 20 ut teneatur pregare Deo per anima mea, b. 54, br. 3, 2. 8. 1425.

¹¹⁷ Margareta moier Iohannis de Ragusio: Item dimitto ducati 10 fra Pellegrino de Jadra mio confessore ut vadat Romam et Asisum pro anima mea, NT, b. 735, br. 353, 18. 2. 1483; Luca Pastrovicchio: Lasso fra Francesco da Ragusa confessore meo ducati 10 eundo Asisi et Romam pro anima mea, b. 484, br. 131, 19. 9. 1499.

¹¹⁸ Faustin de Tabaldi vendador vin e Zuane condam Jacopo Denari frutarol svjedoci prete Iseppo Veggia condam Bonifatio, NT, b. 684, br. 954, 14. 3. 1591; Filipo de Domenigo marangon al Arsenal i Batista Casanuto fu Zorzi Grando calafato al'Arsenal svjedoci Catarina fia Jacomo da Spalato pizocara, b. 605, br. 9, 27. 7. 1558; Polo Stella e Vicenzo tentor svjedoci Helena condam Johannes de Bogiana pizocara, b. 88, br. 11, 26. 5. 1499.

¹¹⁹ Dominicus fonticiarius in fontico s. Moisé, Anna eius uxore e Aloisio de Laurentio mercarius nepote fonticiario izvršitelji oporuke Catarine Granda condam Dominici Dalmatini pizocara, NT, b. 958, br. 197, 23. 2. 1507; Hierolimo taiapietra e Zuane Savina izvršioći Chiara de Cataro pizocara, b. 768, br. 92, 14. 6. 1548; Elisabeta filia Iohannes Ongari becario de contrada s. Maria Formosa izvršitelj prete Nicolaus condam Marci de Pola, b. 651, br. 124, 27. 7. 1482.

iz imovine oporučitelja,¹²⁰ a tek iznimno i u nedostatku prisustva bliže rodbine, i nasljednici cjelokupne imovine oporučitelja.¹²¹ I u ovom primjeru bilježimo ostavštine svojim prijateljima u domovini, pri čemu se katkada, budući da je oporučitelj svojim djelovanjem najčešće trajno vezan za Veneciju, prijatelji u domovini proglašavaju nasljednicima cjelokupne tamošnje imovine oporučitelja.¹²²

Posebna kategorija osoba s kojima je dio duhovnih lica bio povezan tijekom svoga boravka u Mlecima, te koje unatoč svome inferiornom društvenom statusu i neumćnosti čine važan dio njegovog svakodnevlja, članovi su posluge koja je stanovala i djelovala u okviru crkvenih ustanova (najčešće župne crkve) u kojoj boravi i sam oporučitelj. Najčešće je riječ o ženskim članovima posluge (massera, serva, ancilla), koje su najčešće bez obitelji ili udovice. U svojim oporukama svećenici im se obraćaju s izrazima punim poštovanja i zahvalnosti, redovito se brinući da im se isplati njihova plaća stečena višegodišnjim radom, te ih se pored toga nadaruje dodatnim novčanim iznosom ili ponekim predmetom iz pokretne imovine oporučitelja.¹²³ Ukoliko je služavka imala maloljetnu djecu, tada se to u oporuci spominje i djeci ostavlja manji novčani prilog ili ponešto od pokretne imovine.¹²⁴ Iznimno, ukoliko je oporučitelj veći broj godina bio posluživan od iste osobe, te posljednje dane proveo bez ikoga od bliže rodbine i tijekom svoje bolesti bio njegovan isključivo brigom služavke, tada se to u oporuci iscrpno navodi i njoj se namjenjuje cjelokupna imovina oporučitelja.¹²⁵

Tijekom svoga prisustva i djelovanja u Mlecima duhovna lica našega podrijetla stupaju i u različita druga poznanstva čiji se odnosi ne mogu svesti na do sada nabrojene rodbinske ili prijateljske veze. Riječ je napose o različitim oblicima slučajno uvjetovanog i privremenog poslovnog partnerstva, koje se zasniva na

¹²⁰ Prete Pietro Bellovichio: Lasso Lorenzo fu Pasqualin che ho tolto per fio ducati 100 et tutti drappi, NT, b. 647, br. 683, 25. 1. 1575; Prete Steffano da Zara: Lasso a Blazer Gritti marzer mio amico il mio Christo sopra specchio; Lasso Pietro Pitteri condan Francesco il Christo che ho sopra il scabello, b. 437, br. 104, 15. 4. 1697; Lena relicta Pietro da Tragurio pizocara: Dimitto Anzola uxor Iohannes Grandi marinari de contrada s. Jacobi de Lupio meum talarum a tola fulcitum cum omnibus suis fulcimentis, et mea cortina de tola nigra de color et ducati 7, b. 508, br. 65, 7. 9. 1485.

¹²¹ Helena condan Iohannes de Bogiana pizocara: Residuum dimitto Helena filia Aloisii Marino per maridar o monachar, NT, b. 88, br. 11, 26. 5. 1499.

¹²² Prete Iohannes condan Stiphani de Sebenico: Voglio che sia comissaria mia Clara relicta Georgii de Sdrigna; Residuum dimitto Clare comissarie mee, NT, b. 415, s. No, 23. 3. 1470; Prete Nadal Bisanti da Cataro: Lasso al Medo di Cataro miei mobili che si trovano in casa, b. 280, br. 590, 30. 6. 1564.

¹²³ Prete Marinus condan Allegretto de Ragusio: Lasso Bartolomea massera di casa ducati doi, NT, b. 271, br. 533, 26. 4. 1496; Prete Steffano da Zara: Lasso a mia serva Mistra un Christo sopra scarabello e ducati 5, b. 437, br. 104, 15. 4. 1697; Prete Dominigo d'Antivari: Lasso a Jancha mia serva ducati 20; lasso tutta la mobilia della casa a mia sorella Isabeta e Jancha mia massera; Residuum lasso a Isabeta mia sorella e detta Jancha per mita egualiter, b. 70, br. 73, 24. 6. 1554.

¹²⁴ Maria Drago relicta condan Marini d'Antivari pizocara terzio ordine s. Francesco a Vinea: Relinquo Helene filie mee massare unum lectum cum cultra et copertum blanchis, capizale, cusinis, un par lintaminum, un par intimelum pro suo maridare, NT, b. 968, br. 360, 2. 9. 1522.

¹²⁵ Fra Iohannes de Veglia ordinis minorum conventuallis: In primo dico et dichiaro come già anni 25 in casa io son stato servito ben et fidelmente da donna Catarina da Istria mia massera la qualle sempre etiam se stata in bene et in male con mi, perche li son molto obligo et specialmente della sua mercede de tanto anni della qual me son suo vero debitor et percio io li lasso tutto il mio guadagnato per mi..., NT, b. 125, br. 417, 5. 10. 1549.

kraći rok i u kojem potreba za kontaktom i komunikacijom između obje strane nije intenzivna ni nužna. Često takvi ugovori nastaju prilikom sklapanja različitih ugovora, potpisivanja dokumenata, davanja iskaza ili svjedočenja, a pri kojima se oporučitelju obraća netko od predstavnika gradske uprave odnosno službenih osoba kojima je povjerena određena vrsta administrativnog posla (notari, procjenitelji i slično). U ovu skupinu možemo ubrojiti, ukoliko ne pripadaju bliskijem krugu oporučiteljeve rodbine ili prijatelja, i izvršioce oporuka kojima se u tom slučaju, prema tadašnjim običajima, ostavlja manja novčana svota kao nagrada za iskazani trud.¹²⁶

IX. MATERIJALNA DOBRA I EKONOMSKE MOGUĆNOSTI DUHOVNIH LICA

Osim legata koji im se dodjeljuju, duhovna lica podrijetlom s istočnog Jadrana spominju se i kao osobe koje polažu izvjesna prava na određene novčane svote ili posjede koji im kao nasljedstvo pripadaju u domovini ili u samoj Veneciji i bližoj okolici. U prvom redu riječ je o novčanim svotama koje im pripadaju i koje se, napose kada je riječ o znatnijim sumama, nalaze pohranjene u mletačkoj »zeczcha«.¹²⁷ U većini slučajeva duhovna lica spominju se kao kreditori kojima su osobe koje se u dokumentu izričito navode dužne izvjesnu, najčešće manju svotu novaca, pri čemu je često riječ o osobama koje su također podrijetlom iz različitih dijelova istočnog Jadrana.¹²⁸ Vraćanje uloženog novca katkada se izjednačava s potraživanjem novčanih svota koja su nastala kao posljedica zalaganja određenih dobara, te se za takve sume obično navodi da su »in manibus« nekog stanovnika Venecije.¹²⁹ U odnosu na potraživanja odnosno naplaćivanja dugova, podaci o obvezi duhovnih lica da namire izvjesna potraživanja nekim drugim osobama, također nerijetko doseljenicima s naše obale, znatno su rjeđe i neredovitije zastupljena u izvorima.¹³⁰ Svećenici katkada svoje oporuke završavaju s inventarima – popisom vlastitih dobara koja posjeduju, pri čemu je najčešće riječ o osobnim stvarima

¹²⁶ Suor Antonina pizocara ordinis s. Dominici: Lasso notario ducato uno, NT, b. 439, br. 59, 7. 3. 1572; Prete Pietro Bogissa d'Albania: Lasso al notario ducato uno, b. 875, br. 142, 13. 8. 1485; Lena relicta Pietro de Tragurio soror terzo ordine di s. Francesco: Dimitto commissarios meos ducatum unum per cadauno, b. 508, br. 65, 7. 9. 1485; Helena condam Johannes de Bogiana pizocara: Lasso Franceschina mia commissaria ducato uno, b. 88, br. 11, 26. 5. 1499.

¹²⁷ Pietro Trasonico condam Mattio da Pago: Mi attrovo ducati 2000 n ceccha..., NT, b. 359, br. 646, 11. 5. 1624.

¹²⁸ Prete Hyerolimus condam Antonio da Cherso: Habere debeo de Marco Cicerunich da Cherso ducatos tres et ab uxori sue libras 5, NT, b. 742, br. 25, 30. 7. 1511; Prete Ioannes condam Stiphani da Sebenico: Debeo havere da prete Leonardo da Sebenico ducato uno; da Polo mio portador lire 4; da prete Tomaso da Sebenico lire 3; da prete Andrea Barbeta ducati doi, NT, b. 425, s. NO, 23. 3. 1470; Pietro Trasonico da Pago: Debeo havere dal signor Nicolò Mircovich condam Zuane Battista dottor da Pago ducati 280; debeo havere da Guilielmo Giacomo da Montona lire 14, soldi 10, b. 359, br. 646, 11. 5. 1624; Prete Petrus Simonesi da Curzola: Debeo havere da Andrea Boarino lire 16; da Pietro Chanova brachia 14 sarzie de lire 192 pro brachio; da Marino Fusano brachia 12,5 sarzie paonaze ratio lire 192 pro singilo brachio; da Marcus de Molino 1000 denara, b. 578, br. 321, 22. 5. 1531.

¹²⁹ Catarina relicta Luce da Bosina nunc terzo ordine s. Francesco: Habeo in manibus Leonis de Sabioncello ducati 22, NT, b. 88, br. 6, 23. 1. 1493.

¹³⁰ Prete Iohannes condam Stiphani da Sebenico: Debeo dar Zuane Grando 2 barili de vin; debeo dar Mathio da Sebenico lire due; Debeo dar a Zorzi di Talonege lire tre; debeo dar a Stancha sta cum Leonardo Dandolo lire 17, NT, b. 415, s. No, 23. 3. 1470.

(roba), manjoj količini posuđa, te predmetima namijenjenim za crkvenu uporabu (misali, brevijari, kaleži, misna ruha).¹³¹

Pored polaganja prava na novčane svote, duhovna lica nerijetko navode i svoja prava na posjede koji im pripadaju u domovini. Riječ je najčešće o zemljišnim posjedima (vinogradi, stoka) koji im pripadaju po očinskoj ostavštini i koja se, kao i u prethodnom poglavlju navedeni legati, također namjenjuju njihovoj najbližoj rodbini ili za različite crkvene ustanove i dobrotvorne zaklade u rodnom kraju.¹³² Pored posjeda i nekretnina koje posjeduju u domovini, duhovna lica katkada se, iako znatno rjeđe, spominju i kao vlasnici posjeda u samoj Veneciji i u bližoj okolici grada (Mestre).¹³³

X. NEŽELJENO PRISUSTVO U MLECIMA: PROCESI, OSUDE I KAŽNJAVANJA DUHOVNIH LICA

Prisutnost duhovnih lica s prostora istočnog Jadrana u Mlecima nije se iskazivala isključivo kroz do sada navedene i uobičajene oblike njihovog djelovanja i života u gradu na lagunama, već je katkada bila uzrokovana potrebom da se radi sumnje u neprimjerenost njihova ponašanja, protiv njih povede postupak kojim bi se postojeća optužba potvrdila ili opovrgla. U Mlecima je u svojstvu istražitelja i izvršitelja takvih procesa i egzekucija djelovalo tijekom prošlih stoljeća više službi koje su u svojoj nadležnosti imale određene vrste prekršaja i nezakonitih postupaka, napose za prekršaje počinjene od strane duhovnih lica s područja mletačkog dominija (*Esecutori contro la bestemmia* za slučajeve sodomije, pederastije i sl.; *Santo Offitio* za heretike, klevetnike katoličke Crkve, nezakonito obavljanje crkvene službe, magiju i sl.). Tijekom promatranog razdoblja u Mletke su upravo poradi takvih optužbi pristizali na saslušanja i istragu mnogi svećenici podrijetlom iz različitih dijelova istočne obale, pri čemu se optužbe radi kojih je do procesa dolazilo, po svojim uzrocima umnogome razlikuju. Radi nezakonitog obavljanja svećeničke službe i držanja propovijedi u kojima se odstupalo od strogo propisanog crkvenog učenja i običaja, optuživano je više svećenika iz raznih dijelova naše obale. Godine 1642. svećenik Šimun Gradić, za kojega se, izuzev podatka da potječe iz Dalmacije, ne navodi ništa pobliže, optužen je za krivotvorenje isprava kojima je dokazivao svoj status, te je neko vrijeme nezakonito obavljao sveće-

¹³¹ Prete Iohannes condam Stiphani de Sebenico; Robba in casa: un letto cum una coltra vecchia, una vesta paonazza fodrata valore 14 ducati; un quadro di Madonna de un ducato; una carta di Fiandra pica al muro; mantil longo bello novo; un zupon de fustagno bello novo, cota sotil, cavazali e cusini; doi fazoli e fazoletti, un cusin de modo albanese, un cortello con un piron d'argento; Item posto in uso me un breviarario di prete Simon di Levanda di tre ducati, un octaulo di prete Nicolò cum una chadisella di corporali, un libro de ricomandation d'anime; un paramento di prete Doimo, un calice di piovan di s. Vio, una vesta fodrata, dopieri novi, una persura e una tola di manzar, NT, b. 414, s. No, 23. 3. 1470.

¹³² Prete Hyerolimus condam Antonio da Cherso: ... mea bona paternis in Cherso, NT, b. 742, br. 25, 30. 7. 1511; Prete Iohannes condam Stiphani da Sebenico: Bona mea in Venezia e in Sebenico..., b. 415, s. No, 23. 3. 1470; Prete Zuanne Petranovich dalla Brazza: un pezo vigna e terreno sotto Scrip apresso loco Gay...; ... beni comprati in Almisa... b. 928, br. 159, 28. 7. 1602.

¹³³ Prete Hyerolimus condam Antonio da Cherso: un campo terra posta in Mestre que emi a Gregorio Rubeo per ducati 20... et unum bovem ad afflictum Philipus de Alvisio de Pisalia per annis 2 in anno frumenti ad mensuram Trevisanum, NT, b. 742, br. 25, 30. 7. 1511.

ničku službu,¹³⁴ dok je 1665. godine povedena parnica protiv don Augustina Azze- linija, također »de Dalmazia«, zbog, kako se navodi u optužbi ureda Santo Offitio – »nepropisnog obavljanja vjerskih dužnosti«. ¹³⁵ U Mlecima je 1741. godine djelovao klerik Ivan Toresini podrijetlom iz Zadra, koji je optužen za držanje propovijedi u kojima se pogrdno izražavao o crkvenim velikodostojnicima, napose o papi, te je osuđen na prisilno služenje na mletačkoj galiji uz obavezu da kao pokoru svake nedjelje mora izmoliti Oče naš, Zdravomariju i Vjeronanje. ¹³⁶ Zlouporeba prilikom podjeljivanja crkvenih sakramenata pripisivala se 1619. godine hvarskom svećeniku Nikoli Pekasoviću, ¹³⁷ dok je za »celebrazione non ordinato« 1744. godine optužen dubrovački franjevac Vicenzo. ¹³⁸

Početak XVIII. stoljeća učestale su optužbe, procesi i progoni »vještica«, odnosno svih onih koji su svojim ponašanjem ili lažnim objedama davali povoda za sumnje u »veze sa đavlom« i obavljanje nezakonitih »magijskih« radnji. Pored mnogo žena podrijetlom iz brojnih gradova Istre i Dalmacije koje su tijekom tog vremena optužene za najrazličitije vradžbine, i poneki naš svećenik ili redovnik našao se iz istih razloga na optuženičkoj klupi Svetog ureda. Godine 1705. predstavnik ugledne splitske plemićke obitelji Papali, don Lorenzo, optužen je za vršenje magijskih čina i obreda, ¹³⁹ dok je deset godina kasnije protiv šibenskog franjevca Narcisia uveden postupak zbog primjenjivanja magije u crkvenim obredima. ¹⁴⁰

Iako nedovoljno jasno definirana, optužba »scandali in religione« teretila je fra Grgura Nikolića sa Brača 1620. godine, ¹⁴¹ dok je iste godine na optuženičku klupu u Mlecima doveden i svećenik Bartolomej Juričević iz Vodica optužen za silovanje (deflorazione) neke mlade djevojke iz svoje župe. ¹⁴²

Krivovjerje odnosno pristajanje ili prijelaz na drugu vjeru optužba je koja je teretila više duhovnih lica podrijetlom s naše obale. Godine 1580. Dubrovčanin Ivan Andrijin optužen je za prijelaz na muhamedanstvo (maometismo), ¹⁴³ dok su za pristanak uz nauk Martina Luthera (luteranismo, protestantismo) optuženi franjevac Ivan iz Kotora (1564.) i njegov sugrađanin franjevac Pietro de Soleni 1583. godine. ¹⁴⁴ Početkom XVII. stoljeća (1619.) svećenik s Brača, don Alberto Fortileo, optužen je za sklonost protestantskim sljedbenicima, ¹⁴⁵ a iste godine započeo je i proces protiv, u ovoj skupini zasigurno najpoznatije ličnosti – Markantuna Dominisa, biskupa Senja i nadbiskupa Splita, koji je tijekom više svojih boravaka u Mlecima blisko surađivao s fra Paolom Sarpijem, vođom mletačke oporbe papi, čiji će idejni pristaša postati i sam Dominis. Iako Dominis godine 1616. napušta

¹³⁴ V. Bellondi, *Documenti e anedotti di storia veneziana (840–1854) tratti dall'Archivio de'frari*, Firenze 1902, str. 107.

¹³⁵ ASV, Santo Offitio (dalje SO), b. 111.

¹³⁶ SO, b. 142.

¹³⁷ SO, b. 73.

¹³⁸ SO, b. 143.

¹³⁹ SO, b. 13.

¹⁴⁰ SO, b. 137.

¹⁴¹ SO, b. 75.

¹⁴² SO, b. 75.

¹⁴³ SO, b. 46.

¹⁴⁴ SO, b. 20, 51.

¹⁴⁵ SO, b. 73.

Veneciju i prelazi u Englesku, tri godine potom u Mlecima započinje proces vođen u njegovu odsustvu,¹⁴⁶ a koji će u svojim dijelovima sadržavati temelje kasnijih optužbi koje će nakon njegovog povratka u Rim postati motivom njegovog uhićenja (1624.) i ponovnog otvaranja procesa radi hereze, čije okončanje Dominis neće nikada dočekati.

Sudbina da trajnim zatočenjem okonča život u Italiji, zadesila je i našeg književnika, franjevca Filipa Grabovca (1697.–1749.) koji je u svojem djelu »Cvit razgovora i jezika iliričkoga aliti rvackoga« (Venecija 1747.) oštrim riječima prigovorio mletačkoj vladi za težak položaj dalmatinskog puka pod mletačkom upravom, kriveći podmitljivost, nemarnost i lakomost njezine uprave za nerazvijenost i klonuće dalmatinskih gradova i sela. Optužen za buntovništvo i potpirivanje pobune protiv mletačke vlasti u Dalmaciji, Grabovac je zatvoren u zloglasni mletački zatvor »Sotto i piombi«, odakle je, nakon desetak tjedana istrage, prebačen u franjevački samostan na otoku S. Spirito gdje je umro godinu dana kasnije.¹⁴⁷

Pored navedenih Dominisa i Grabovca u Mletke su, od poznatijih ličnosti iz povijesti hrvatskog crkvenog i književnog života, zbog manjih optužbi dolazili i Splićanin Toma Niger (1451. – iza 1531.), kratkotrajno zatočen u Mlecima poradi sumnje da je umiješan u pobunu hvarskih pučana početkom XVI. stoljeća (1512. do 1514.), te Dubrovčanin Dominik Andrijašević (1572.–1632.), skadarski i stjepanski biskup, kojega je Dubrovačka Republika optužila za suradnju s uskocima i pokušaj pripremanja napada na Klis, te ga 1612. godine izručila Veneciji. Početkom 1613. Andrijašević je izveden pred Vijeće Desetorice, ali je na intervenciju papinskog nuncija uskoro pušten.¹⁴⁸

XI. PRISUTNOST I DJELOVANJE ISTAKNUTIH CRKVENIH OSOBA U MLECIMA

Tijekom cjelokupnog promatranog razdoblja u Mlecima su djelovale i istaknute ličnosti iz naše crkvene povijesti, koje su u domovini zauzimale istaknuta mjesta u crkvenoj hijerarhiji, a tijekom čijeg je života i grad na lagunama odigrao značajnu ulogu. Neki od njih su ovdje prisutni samo na početku svoje karijere, školujući se u nekome od tamošnjih kolegija, te su se najčešće, nakon završenog školovanja i stupanja u crkveni red, vraćali u svoju domovinu.¹⁴⁹ Dio njih je nakon zaređivanja ostajao i u istim ili drugim kolegijima neko vrijeme obavljao profesorsku službu. Tako je dubrovački latinist, franjevac Dionizije Barbarodžić (?–1587.)

¹⁴⁶ SO, b. 71.

¹⁴⁷ S. Zlatović, *Franjevci i hrvatski puk u Dalmaciji*, Zagreb 1868, str. 293–195; T. Matić, *Hrvatski književnici mletačke Dalmacije i život njihova doba*, Rad JAZU, knj. 231, Zagreb 1925, str. 214; *Život i rad Filipa Grabovca*, uvodna studija u djela Filipa Grabovca, *Stari pisci hrvatski*, JAZU, sv. XXX, Zagreb 1951, str. 5–20; F. Grabovac, *Cvit razgovora*, Split 1986 (uvodna studija F. Švelca, str. 9–31).

¹⁴⁸ V. Vinaver, *Dominik Andrijašević*, *Godišnjak historijskog društva BIH*, sv. X, Sarajevo 1959, str. 365–383.

¹⁴⁹ Dominikanac Serafin Marija Crijević, dubrovački povjesnik i biograf (1686–1759) studirao je filozofiju u mletačkom samostanu s. Maria Rosario o dei Gesuati (F.M. Appendini, *Notizie storico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei*, sv. II, Ragusa 1803, str. 14–16, 30–31; A. Đurđević, *Cenni biografico-letterarii dei personaggi più illustri della Congregazione Ragusina di San Domenico dal' 1750 in poi*, Spalato, 1867, str. 7–9).

u Mlecima neko vrijeme djelovao kao profesor teologije,¹⁵⁰ dok je u kolegiju Santa Maria della Salute tijekom XVIII. stoljeća predavao Franjo Vjenceslav Bar-ković (oko 1700.–1779.).¹⁵¹ U Mlecima je dominikanac Đuro Marija Albertini iz Poreča (1732.–1810.) kao član tamošnje kongregacije završio studij filozofije i teologije, te ovdje još nekoliko idućih godina predavao teologiju.¹⁵² Naposljetku, nekoliko godina uoči pada Mletačke Republike (1795.–1797.) Bračanin Andrija Dorotić (1761.–1837.) predaje na franjevačkom učilištu u Veneciji prirodne znanosti i filozofiju.¹⁵³ Poneki od istaknutijih duhovnih lica našeg podrijetla, obnašali su značajne dužnosti u crkvenoj upravi u Mlecima,¹⁵⁴ ili su neko vrijeme djelovali kao dušobrižnici tamošnjih ili susjednih župa. Tako je Kotoranin Tripun Bizanti (1460.–1540.) posljednje godine života proveo kao pomoćni biskup u gradu Cenedi nedaleko od Venecije,¹⁵⁵ dok se tijekom druge polovine XVI. stoljeća kao rektor kolegija samostana s. Giovanni e Paulo spominje dominikanac iz Dubrovnika Benedikt Babić (1540.–1591.).¹⁵⁶ Tijekom prve polovine XVIII. stoljeća u Mlecima započinje svećeničku karijeru budući rapski biskup Pacifik Bizza (1696. do 1756.) koji odmah nakon zaređenja 1718. godine djeluje kao kapelan zatvorenika i galijota, te potom kao rektor zavoda za katekumene.¹⁵⁷ U drugoj polovini XVIII. stoljeća u Mlecima je aktivan kapucin Nikola Busotti (1728.–1801.) iz Zadra koji je ovdje više godina prisutan kao propovjednik.¹⁵⁸

U nadasve značajnoj ulozi nalazimo u Mlecima 1543. godine šibenskog biskupa, rodom Trogirana, Ivana Luciusa Stafilea (1497.–1557.) koji posvećuje crkvu s. Zaccaria, te se uklesani natpis o samom činu posvete može pročitati na zidu podno orgulja.¹⁵⁹

¹⁵⁰ Š. Ljubić, *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Vienna-Zara 1856, str. 114.

¹⁵¹ *Hrvatski biografski leksikon* (dalje HBL) I, Zagreb 1983, str. 474.

¹⁵² Đ. M. Albertini objavio je u Mlecima i niz djela sa područja filozofije i teologije: *Dissertazione apologetica intorno al giubileo*, Venezia 1777; *Elementi di lingua latina*, 1780; *Dissertazione dell'indissolubilità del matrimonio*, 1792; *Piano geometrico e scritturale per fissare un giusto punto nella cronologia*, 1797; *Acroases ossia la somma di lezioni teologiche 1–5*, 1798–1802; *Scholia*, 1808. Usporedi: P. Stanković, *Biografia degli uomini distinti dell'Istria*, sv. II, Trieste 1829, str. 164–165.

¹⁵³ V. Bazala, *Prègled hrvatske znanstvene baštine*, Zagreb 1978, str. 263.

¹⁵⁴ Splitski kanonik Mate Bogetić (1676–1763) bio je tijekom prvog desetljeća XVIII. st. sudac i advokat pri apostolskoj Nuncijaturi u Veneciji (G.F. Cupilli, *Cenni biografici di alcuni uomini illustri della Dalmazia*, Zara 1877, str. 26). Istu dužnost u Mlecima je 1747. god. obnašao i osorski biskup Bernardin Bonaventura, podrijetlom Splitsanin (1701–1781) (HBL, I, str. 699). Kotoranin Marin Bolica (1603–1643) u Mlecima je djelovao kao tajnik nadbiskupa G. Aggucchija, papinskog nuncija u čast kojega je izrekao posmrtni govor »Oratio in funere« (1632), a podučavajući mladež istakao se kao vrsan pedagog (E. Di Carlo, *Marino Bolizza da Cattaro*, *Archivio storico per la Dalmazia*, anno VIII, vol. 14, fasc. 84, Roma 1932–1933, str. 571–576).

¹⁵⁵ F.M. Appendini, *Memorie spettanti ad alcuni uomini illustri di Cattaro*, Ragusa 1811, str. 11–12, 17; Š. Ljubić, *Dizionario biografico*, str. 37–38.

¹⁵⁶ A. Posinković, *Dominikanac fra Benedikt Babić (Bab)*, pjevač, glazbenik i graditelj orgulja, Sveta Cecilija, god. XI, Zagreb 1917, br. 5, str. 169–170.

¹⁵⁷ Pacifik Bizza posvetio je 1742. godine oltar Bl. Dj. Marije u crkvi s. Maria dei Servi o čemu svjedoči tamo postavljeni natpis (D. Farlati, *Illyricum sacrum I*, Venetiis 1751, str. XIII–XLIII; sv. III, 1765, str. 357–365; sv. V, 1775, str. 285; A. Cicogna, *Delle iscrizioni veneziane* vol. I, Bologna 1982, str. 43, br. 13).

¹⁵⁸ Š. Ljubić, *Dizionario biografico*, str. 130; G. Ferarri-Cupilli, *Alcune lettere di Zara*, Zara 1872, str. 25–26.

¹⁵⁹ A. Cicogna, *Delle iscrizioni veneziane*, Bologna 1982, str. 109–110, br. 2.

Poseban oblik prisustva duhovnih lica s istočnog Jadrana je i njihovo djelovanje u svojstvu poslanika svoje matične crkvene ustanove, pri čemu je tada riječ o kratkotrajnom boravku koji traje koliko je potrebno da se zadana dužnost ispuni. Već spomenuti biskup Toma Niger, obavljao je česte diplomatske misije u Mlecima u svojstvu vikara i sekretara hrvatskog bana Petra Berislavića, te je u tim prilikama zastupao Mlečanima zasigurno primamljivu zamisao o stavljanju preostalih, od Turaka neosvojenih dijelova Hrvatske, pod mletačku vlast.¹⁶⁰ Trgovačke interese rodnog Dubrovnika zastupa dominikanac Toma Basiljević (1438.–1512.) koji 1487. godine potajno boravi u Mlecima kako bi ishodio opozivanje zabrane plovidbe i trgovine dubrovačkim trgovcima na mletačkom području.¹⁶¹ Njegov sugrađanin Matija Bunić (1452.–1500.) sudjeluje kao predstavnik dominikanaca dubrovačkog područja na općem zboru Reda 1486. godine u Veneciji, te uspijeva ishoditi osnivanje samostalne Dubrovačke dominikanske provincije.¹⁶² Sasvim drugi razlozi nagnali su jednog drugog Dubrovčanina, Hilarija Crljenkovića (1647. do 1699.) da 1692. godine otputuje u Mletke i tamo u radionici kipara D. Sardija i F. Cabiance naruči klesanje mramornih oltara sv. Josipa i Gospe od Karmela za crkvu Male braće.¹⁶³

Najčešći i za našu književnu povijest zasigurno najznačajniji oblik prisutnosti i djelovanja duhovnih lica u Mlecima, jest njihovo književno ili znanstveno djelovanje koje se prvenstveno iskazivalo kroz objavljivanje njihovih djela u Mlecima. Brojnošću i raznovrsnošću objavljenih djela ova je skupina zasigurno najvažnija i najraznolikija, te obuhvaća istaknute ličnosti crkvene i književne povijesti s cjelokupnog istočnojadranskog prostora. S primorskog područja u Mlecima su tako tijekom druge polovine XV. i u XVI. stoljeću prisutni glagoljaški pisci i tiskari Blaž (1440.–1505.)¹⁶⁴ i Jakov Baromić (druga polovina XVI. st.)¹⁶⁵ koji ovdje izučavaju tiskarski zanat i za objavljivanje priređuju glagoljaške molitvenike i brevijare. Već spomenuti Rabljanin Markantun Dominis u Mlecima je objavljivao znatan dio svojih znanstvenih, filozofskih i teoloških rasprava,¹⁶⁶ dok je jedan od tvoraca prve hrvatske gramatike, Pažanin Bartol Kašić (1575.–1650.), također većinu svojih djela objavio u tiskarama Venecije.¹⁶⁷

¹⁶⁰ M. Mesić, Banovanje Petra Berislavića za kralja Ljudevita II, Rad JAZU, sv. 3, Zagreb 1868, str. 56–60; Govori protiv Turaka (preveo i priredio V. Gligo), Split 1983, str. 45, 52.

¹⁶¹ F.M. Appendini, Notizie storico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei II, Dubrovnik 1803, str. 81; M. Breyer, Prilozi k starijoj književnoj i kulturnoj povijesti hrvatskoj, Zagreb 1904, str. 186.

¹⁶² F.M. Appendini, Notizie storico-critiche, II, str. 88–89; Š. Ljubić, Dizionario biografico, str. 47.

¹⁶³ S. Slade, Fasti litterario-ragusini, Venetiis 1767, str. 27; F.M. Appendini, Notizie storico-critiche, II, str. 88.

¹⁶⁴ M. Breyer, Senj – kolijevka hrvatskog tiskarstva, Zagreb 1940, str. 53–55; J. Badalić, Le prime stamperie in terra jugoslava e Venezia, Ricerche slavistiche III, Roma 1959, str. 133–138.

¹⁶⁵ M. Breyer, O starim i rijetkim jugoslavenskim knjigama, Zagreb 1952, str. 16; V. Štefanić, Glagoljski rukopisi JAZU, Zagreb 1970, str. 222.

¹⁶⁶ Constitutiones duae et viginti capitulo, cleroce sedis metropolitanae Spalatensis propositas, et iudico sacrae Congregationis subjectae et emanatae anno 1607, Venecija 1765; De radiis visus et lucis in vitris perspectivus et iride, Venetiis 1611; Epistola ad Martinum Andruccium, episcopum Traguriensem, Venecija 1765; Š. Ljubić, Dizionario biografico, str. 115–120; V. Gortan, Biografski podaci o Markantunu Dominisu, Encyclopaedia moderna god. II, br. 5–6, Zagreb 1967, str. 86; V. Bazala, Pregled, str. 195–197.

¹⁶⁷ Perivoj od djevstva, II izd. 1628; Život Gospodina našega Isukrstova, 1700; Ritual rimski istumačen slovinski, III izd. 1827 (I. Kukuljević, Bibliografia, str. 66; M. Stojković, Ka-

Ninski primicerij, Zadranin, Dominik Armanov (XVI. st.) u Mlecima je objavio zbirku hrvatskih crkvenih pjesama koja se nije sačuvala, te nam je njezin sadržaj poznat samo iz kasnije sačuvanih prijepisa.¹⁶⁸ Njegov sugrađanin, poznati pjesnik i crkveni pisac Šime Budinić (1530.–1600.) treće je izdanje svoga djela »Izpravnik za erei izpovidnici i za pokornici, prenesen s latinskoga u slovinski« (prvo i drugo izdanje Rim 1582. i 1635. godine) objavio u Mlecima 1709. godine,¹⁶⁹ gdje su svjetlo dana ugledala i djela zadarskog kanonika i jezikoslovca njemačkog podrijetla Ivana Tanzlingera Zanottija (1651.–1732.).¹⁷⁰ Naposljetku, Zadranin Šimun Kožičić Benja (oko 1480.–1536.) je u svojstvu modruškog biskupa svraćao u Mletke, te ovdje nabavljao slova za novoosnovanu glagoljsku tiskaru u Rijeci.¹⁷¹

Od Šibenčana koji su imali neposredne književno-kulturne kontakte sa Venecijom, vrijedi spomenuti pjesnika Jurja Šižgorića (1420.–1509.), kanonika i vikara šibenskog nadbiskupa, koji je 1477. ovdje objavio svoju knjigu pjesama i elegija na latinskom jeziku;¹⁷² šibenskog i zagrebačkog kanonika Ivana Tomka Mrnavića (1580.–1637.), autora više djela na latinskom i hrvatskom jeziku,¹⁷³ te već navedenog Fausta Vrančića, čija su znanstvena djela također objavlјivana u Mlecima.¹⁷⁴ Iz Dalmatinske zagore, odnosno sa skradinsko-drniškog područja potječu Toma Babić (Velim kod Skradina 1680.–1750.), vjerski pisac i gramatičar, koji u Mlecima boravi 1735. i 1743. godine poradi objavlјivanja svojih djela,¹⁷⁵ te franjevac Josip Banovac (Cista kod Skradina, oko 1703.–1771.)¹⁷⁶ i Stjepan Badrić (Drniš,

rakteristika života i djelovanja Bartola Kašića iz Paga, *Nastavni vjesnik* XXII, Zagreb 1913, str. 184–200).

¹⁶⁸ A. Zaninović, *Pjesme zadarskog svećenika Dominika Armanova iz prve polovice 16. vijeka*, *Hrvatska prosvjeta*, god. XXIV, br. 8, Zagreb 1937, str. 342–351.

¹⁶⁹ I. Kukuljević, *Bibliografia*, str. 27–28.

¹⁷⁰ Prijevod prva tri pjevanja Vergilijeve »Eneide« (1688); *Kratka ali korisna upitovanja za one koji žele primiti crkveni red* (1688); *Prijevod propovjedi oca Royarda »O strašnom sudu«* (1690) (Š. Ljubić, *Dizionario biografico*, str. 317; I. Kukuljević, *Bibliografia*, str. 183).

¹⁷¹ Šimun Kožičić Benja objavio je u Mlecima svoj govor »De Coruatie desolatione oratio ad Leonem X Pont. Max.« (1530) (*Hrvatski latinisti* I, Zagreb 1969, str. 805–813; *Govori protiv Turaka*, str. 328–334).

¹⁷² *Elegiarum et carminum libri tres, Venetiis 1477* (Juraj Šižgorić Šibenčanin. *O smještaju i o gradu Šibeniku*, Šibenik 1981, str. 120).

¹⁷³ *Život Margarete blažene divice kćeri Bele kralja ugarskoga i hrvatskoga, sestrenice reda sv. Dominika* prinešen iz vlaškog u hrvatski jezik (1613); *Oratio habita in funere III. ac Rever. viri Fausti Verantii Episcopi Chanadiensis, celebrata a ven. capitolo suo et clero Sicensi concivi suo, die vigesima secunda februaris 1617*; *Vita Berislavi Bosniensis Episcopi Vesprimensis, Dalmatiae, Croatiae, Slav. Bosnaeque bani Joanne Tomco Marnavich Bosnense Canonico sicen. authore* (1620); *Oratio in adventu Francisci Molini Rep. Ven. summi legati* (1623) (I. Kukuljević, *Bibliografia*, str. 92; V. Bazala, *Pregled*, str. 57, 121, 282).

¹⁷⁴ *Machinae novae* (1595); *Logica nova suis instrumentis formata et recognita* (1616); *Ethica christiana* (1616); *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum: Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmaticae et Hungaricae* (1595) (V. Bazala, *Pregled*, str. 186–188).

¹⁷⁵ *Prima grammaticae institutio pro tyronibus Illyricis accomodata a p. f. Thoma Babych a Vellim, Venetiis 1712, 1745*; *Cvyt mirisa duhovnoga. Upisan i dan na svitlost po ocu F. Thomasu Babichiu, U Mleci 1726 i 1736, 1759. Usporedi: K. Balić, Kroz Marijin Perivoj, Šibenik 1931, str. 46–47; J. Šetka, O. fra Toma Babić, Kačić, I, Sinj 1967, str. 95–203.*

¹⁷⁶ *Pripovidagniah na svetkovine korizmene i druge predike od zlochiah vechma u sadagnia vrmena obicaini. Skupgliene iz vechie kgnih latinski i sloxene u dicni harvatski jezik, 1747; Predike od svetkovina doscasetje Issukarstova, 1759; Prismetve obitolu skazagnie i*

oko 1687.–1747.), čije je djelo »Pravi nacin za dovesti dusce virni na xivot vicgni« (1746.) također tiskano u Veneciji.¹⁷⁷

Predstavnici dviju uglednih trogirskih plemićkih obitelji – Ludovik Cipico (1456. do 1504.)¹⁷⁸ i Ivan Andreis (1611.–1681.) svoja su djela na latinskom jeziku objavili u Mlecima,¹⁷⁹ dok je u gradu na lagunama živio i stvarao vjerski pisac Marko Andriolić iz Kaštel Novog (XVI. st.), te po narudžbi apostolskog vizitatora Augustina Valiera 1585. godine preveo sa talijanskog na hrvatski jezik djelo »Instructione catholica per li fanciulli« (Nauk katoličanski od sfete vire i od života karšćanskoga za dicu i ostale harvackoga jezika).¹⁸⁰

Čitav je niz istaknutih crkvenih ličnosti iz Splita koje su svojim književnim ili znanstvenim radom bile vezane uz grad na lagunama. Uz tiskare iz Primorja (Baromići) u Mlecima krajem XV. stoljeća djeluje i Bernardin Splićanin, priređivač hrvatskog lektionara tiskanog u Mlecima 1495. godine.¹⁸¹ Ovdje su svoja djela objavljivala tri makarska biskupa, Splićanin Nikola Bijanković (1645.–1730.)¹⁸² i Šoltani Fabijan Blašković (Šolta, 1729.–1819.)¹⁸³ i Stjepan Blašković (Šolta, 1689. do 1776.).¹⁸⁴ Djela »Sulla verità ed eccellenza della Fede Cristiana« (Venezia 1639.) i »Sull'immortalità dell'anima« (Venezia 1646.) objavio je u mletačkim tiskarama dominikanac Dionizije Dalla Croce (oko 1590.–1650.);¹⁸⁵ splitski kanonik, rodom Sinjanin Angelo Dalla Costa (1732.–1790.) ovdje je tiskao priručnik

probugiegne bogogliubstva pram Issussu, Marij i s. Jozippu, 1759; Predike nediljne, 1766; Novena aliti Devetnica na posctegnie s. Pascala, oko 1789. (K. Balić, Štovanje Bl. Djevice Marije u franjevačkoj provinciji Presv. Otkupitelja, Nova revija god. X, br. 5–6, 1931, str. 502–504).

¹⁷⁷ Š. Ljubić, Dizionario biografico, str. 13; I. Kukuljević, Bibliografia, str. 17–18.

¹⁷⁸ Epistola consolatoria Aloysii Cippici episcopi Famagustiani, Venetia 1606; G. Ferrari-Gupilli, Cenni biografici di alcuni uomini illustri della Dalmazia, Zara 1887, str. 43–48; V. Gligo, Koriolan Cipiko (u: Koriolan Cipiko, O azijskom ratu, Split 1977, str. 26–27).

¹⁷⁹ Cibus animae, Venetiis 1667. (D. Farlati, Illyricum sacrum, IV, Venetiis 1769, str. 277, 436–438; P. Andreis, Povijest grada Trogira, II, Split 1978, str. 321–372).

¹⁸⁰ Š. Ljubić, Ogledalo književne povijesti jugoslavjenske na područavanje mladeži, II, Rijeka 1869, str. 432; F. Fancev, Marko Andriolić, zaboravljeni pisac 16. vijeka, Bulićev zbornik, Beograd 1921, str. 174–179.

¹⁸¹ G. Novak, Split u Marulićevo doba, Zbornik Marka Marulića, Zagreb 1950, str. 105; P. Runje, Fra Bernardin (Splićanin) Drivodilić i hrvatski evanđelistar tiskan u Veneciji 12. ožujka 1495. u: Prema izvorima, Zagreb 1990, str. 167–175.

¹⁸² Naredbe od zbora darxave splitske (sadrži odluke dijecezanske sinode koju je održao nadbiskup S. Cosmi u Splitu 1688. godine); Nauk krstjanski kratak složen (1708, 1724) (D. Farlati, Illyricum sacrum, IV, Venetiis 1769, str. 198–203; M. Vidović, Nikola Bijanković splitski kanonik i makarski biskup 1645–1730, Split 1980).

¹⁸³ Te iste zarque od Makarske (nastupna pastirska poslanica datirana u Veneciji 3. 6. 1778); Edita, sanctiones, decreta, epistolae pastorales, adhortationes et homiliae quedam etc. Fabiani Blascovich, Macarensis in Dalmatia episcopi, Venetiis 1797; Breve ragguaglio della vita de mons. Nicolò Bianchovich, Venezia 1800; Dva pastirska govoregna. Ucignena na blagdan Boxichia i Mladoga lita godista 1799 i 1800. Govoregne na blagdan Uskarsa 1800, Mleci, 1800; Š. Ljubić, Ogledalo književne povijesti II, str. 470; J. Ravlić, Makarska i njeno Primorje, Split 1934, str. 134, 136, 138, 140.

¹⁸⁴ Godine 1758. izdao je u Mlecima Bellarminov »Nauk kršćanski« (D. Farlati, Illyricum sacrum IV, Venetiis 1769, str. 203; P. Kaer, Makarska i Primorje, Rijeka 1914, str. 69–70).

¹⁸⁵ Š. Ljubić, Dizionario biografico, str. 97; G. Ferrari-Cupilli, Cenni biografici, str. 57–58.

za redovnike na hrvatskom jeziku,¹⁸⁶ dok je kapitularni vikar u Splitu Horacije Bergelić (1752. do 1817.) ovdje tiskao jedno djelo ekonomskog sadržaja.¹⁸⁷

Sa Postira na otoku Braču potječe Ivan Ivanišević (1608.–1665.), autor djela »Kita cvitja razlikova« (1653.),¹⁸⁸ te spomenuti franjevac Andrija Dorotić, autor filozofskog djela tiskanog u Mlecima.¹⁸⁹

U Mlecima je tiskano i glasovito djelo »De origine successibusque Slavorum« dominikanca Vinka Pribojevića s otoka Hvara (sredina XV. st. – iza 1532.),¹⁹⁰ dok je »istraživač Yukatana i teoretičar španjolske 'conquiste'«, Korčulanin Vicko Palatin (XVI. st.) ovdje objavio prijevod »L'arte del navegar« Španjolca Pedra de Medina (1554.), tiskao geografsku kartu Španjolske (primjerak u Museo Correr u Veneciji), te od mletačkog Vijeća Desetorice (Consiglio dei Dieci) ishodio 1556. godine odobrenje za objavljivanje djela »De iure bellis«.¹⁹¹

Makarski svećenik, povijesni pisac, filozof i sastavljač ljekaruša Petar Bartulović (1746.–1815.) svoja je djela također objavljivao u Mlecima,¹⁹² gdje su, pored već spomenutog Tripuna Bizanti i Marina Bolice, djelovali i objavljivali i drugi istaknuti Kotorani Luka Bizanti,¹⁹³ Dominik Buća¹⁹⁴ i tiskar Andrija Paltašić.¹⁹⁵

Grad koji je imao uvjerljivo najveći broj predstavnika crkvenih osoba – književnika, filozofa, teologa i znanstvenika u Mlecima, je zasigurno Dubrovnik. Pored

¹⁸⁶ Š. Ljubić, Dizionario biografico, str. 97; F. Carrara, Uomini illustri di Spalato, Lunario per l'anno 1846, Spalato 1845, str. 3.

¹⁸⁷ Memoria sopra i modi d'accrescere la specie bovina in Dalmazia, Il nuovo giornale d'Italia spettante alla scienza naturale I, Venezia 1790, str. 387–391, 393–394 (Š. Ljubić, Dizionario biografico, str. 28–29; I. Ostojić, Metropolitanski kaptol u Splitu, Zagreb 1975, str. 301–302, 314).

¹⁸⁸ R. Bogišić, Zbornik stihova XVII stoljeća, Zagreb 1967, str. 195–217.

¹⁸⁹ Philosophicum specimen de homine, Venetiis 1795 (V. Kapitanović, Fra Andrea Dorotić, [1761–1837], Roma 1978).

¹⁹⁰ V. Pribojević, O porijeklu i zgodama Slavena, Zagreb 1951. (predgovor G. Novak; prijevod V. Gortan).

¹⁹¹ F. Šanjek, Korčulanin Vicko Palatin. Istraživač Yucatana i teoretičar španjolske »conquiste« u XVI stoljeću, Croatica cristiana periodica II, Zagreb 1978, str. 83–129; isti, Knjiga u Hrvata u vrijeme otkrića tiska, isto, XIV, Zagreb 1984, str. 223.

¹⁹² Epitome del privilegio, e rolo di Macarsca, Primorie e Craina con le sue prodezze, onori e contegno, delle famiglie privilegiate, Venezia 1794; Dalmazia antica e recente, colle sue gloriose militari virtu, Venezia 1795; Antico ducato s. Sabba chelmo Herzegovina dalle Barbere Rovine, Venezia 1796; Nobil antica Rauliich da Coziza Gorsca xupa Vargoraz, Venezia 1796; Prudenza rettificante l'operazioni umane a tutti neccesaria, Venezia 1796; Chronicon della dedizione e privilegio di Macarsca, Primorie e Craina, Venezia 1797; Razlicite ljkarie, U Mlecih 1799 (D. Nedeljković, Praktična filozofija Petra Bartulovića, Glasnik Škopskog naučnog društva god. II, br. 1–2, Skopje 1926–1927; M. Škarica, Različite ljkarie od Petra Bartulovichia iz Macarsche 1799, Liječnički vjesnik 73, br. 2–3, Zagreb 1951, str. 49–50).

¹⁹³ Offitium sancti Triphonis Martyris, Civitatis Catharensis Patroni, omnia ejus vitae miracula ac Martyrii certamina continens, Venetiis 1561. (Š. Ljubić, Dizionario biografico, str. 36; M. Vanino, Isusovci i hrvatski narod I, Zagreb 1969, str. 35; R. Kovijanić, Književnost Kotora, Kotor 1970, str. 118).

¹⁹⁴ Etymon elegantissimum satisque perutile in Septem psalmos penitentiales cum expositiones titulorum eorundem psalmorum et aditione orationis dicende in fine ad singulos psalmos, Venetiis 1531; In quatuor cantica Noui Testamenti, nec non et in Orationem dominicam et Salutationem angelicam pulcherrima expositio, Venetiis 1537; Expositio satis perutilis omnium epistolarum dominicalium, quae per totius anni circulum leguntur, Venetiis 1545 (Š. Ljubić, Dizionario biografico, str. 63–64; J. Gelčić, Memorie storiche sulle Bocche di Cattaro, Zara 1880, str. 199–200).

¹⁹⁵ F. Šanjek, Knjiga u Hrvata, str. 223.

već navedenih istaknutih ličnosti iz dubrovačkog crkvenog života, u Veneciji su tijekom promatranog razdoblja djelovali, kako tijekom većeg dijela života (Filip Allegretti),¹⁹⁶ tako i (znatno češće) samo privremeno i to ponajviše radi objavljiivanja svojih djela, predstavnici istaknutih dubrovačkih plemićkih i građanskih obitelji. Ovdje je tiskarski zanat izučavao i 1478. godine objavio izbor iz djela L.C.F. Laktancija »De divinis institutionibus adversus gentes« Dobrić Dobričević,¹⁹⁷ dok je početkom XVII. stoljeća dominikanac Ambrozije Gučetić (1563.–1632.) – trebinjsko-mrkanjski biskup, ovdje objavio »Catalogus virorum ex familia praedicatorum«.¹⁹⁸ Kasniji odvjetak iste obitelji Gučetić, također dominikanac – Vincenzo Marija (1681.–1771.) tiskao je 1743. godine djelo na hrvatskom jeziku »Ric boscia«,¹⁹⁹ a godinu dana potom svjetlo dana je ugledalo filozofsko djelo »Philosophie versibus« isusovca Benedikta Staya (1714.–1801.).²⁰⁰ Kada je nakon katastrofalnog potresa u Dubrovniku 1667. godine bilo potrebno što prije i djelotvornije obavijestiti zapadnoevropski svijet o nedaćama koje su zadesile Republiku, nastao je niz govora i poslanica od kojih se nadahnutošću ističe djelo kanonika i kaptolskog vikara Stjepana Gradića »De laudibus serenissimae Republicae Venetae et claudibilis Patriae suae carmen« (Venetiis 1675.).²⁰¹ Isusovac Rajmondo Kunić (1719.–1794.) objavio je svoje prijevode grčke antologije i Homerove »Ilijade« na latinskom jeziku u Veneciji,²⁰² gdje svoje »Epistolae« tiska i njegov redovnički sudrug Brne Džamanjić (1735.–1820.).²⁰³ »Besjede krstjanske« (Venecija 1765.) djelo su dubrovačkog propovjednika i biografa Đure Bašića (1695.–1765.);²⁰⁴ »Martyrologium poeticum« (Venecija, 1630.) o životu kršćanskih mučenika u 4880 distiha napisao je Lopuđanin Nikola Brautić (1566.–1632.);²⁰⁵ od 1661.–1686. tis-

¹⁹⁶ Teološki pisac benediktinac F. Allegretti (oko 1525–1592) veći je dio života proveo u samostanu sv. Nikole na Lidu kod Venecije (I. Ostojić, Benediktinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima, I, Split 1963, str. 169).

¹⁹⁷ F. Šanjek, Knjiga u Hrvata, str. 223.

¹⁹⁸ D. Farlati, *Illyricum sacrum*, VI, Venetiis 1800, str. 18, 309, 356–357; V. Taljeran, Zrnca za povijest Stona, Dubrovnik 1935, str. 73–74.

¹⁹⁹ Ric boscia s'mnogo karstjanskieh nauka sa samu svrhu Boscie slave i Duhovne koristi navesctena darscava slovinskieh karstjanima Po potajnu Boggoslovzu Redovniku Pripovidalaza Dubrovčaninu, U Mlecima 1743 (A. Giurgevich, Cenni biografico-letterari dei personaggi più illustri della Congregazione di san Domenico dal 1750 in poi, Spalato 1867, str. 14).

²⁰⁰ *Philosophiae versibus traditae libri VI*, Venetiis 1744; *Philosophiae recentoris... versibus traditae libri X*, Venetiis 1755 (Hrvatski latinisti II, Zagreb, str. 349–395; V. Bazala, Pregled, str. 257–258).

²⁰¹ Hrvatski latinisti, II, str. 95–121; V. Bazala, Pregled, str. 204–206.

²⁰² *Anthologica sive Epigrammata Antholohias Graecorum selecta latinis versibus reddita et animadversibus illustrata*, Venetiis 1784; *Homeri Ilias Latinis versibus expressa*, Venetiis 1784. (Hrvatski latinisti II, str. 435–539; V. Bazala, Pregled, str. 258–259).

²⁰³ *Epistolae scriptae an. 1795 et 96*, Venetiis s. a. (Hrvatski latinisti II, str. 543–609).

²⁰⁴ *Bessjede kaerstjanske za nedjeglunijeh, i blazieh dana od godiseta...*, U Mlezijeh 1765 (D. Pavlović, Đorde Bašić, dubrovački biograf XVIII veka, Croatia sacra god. II, br. 4, Zagreb 1924, 313–315; M. Vanino. Ljetopis dubrovačkog Kolegija [1559–1764], Vrela i prinosi VII, Zagreb 1937, str. V–XII).

²⁰⁵ *Martyrologium poeticum Sanctorum totius Italiae et eorum qui in Martyrologio Romano continentur, cum Christi genealogia et quindecim mysteriis Sanctissimi Rosarii*, Venetiis 1630 (F.M. Appendini, *Notizie storico-critiche*, str. 135; Đ. Korbler, Život i književni rad Nikole Brautića Lopuđanina (1566–1632), Rad JAZU, knj. 192, Zagreb 1912, str. 1–96).

kao je vjerski pisac i povjesničar Vital Andrijašević, rodom iz Popova Polja (1616.–1688.) različita djela na talijanskom i hrvatskom jeziku,²⁰⁶ dok je u Mlecima svoja djela vjersko-nabožnog karaktera objavljivao i dominikanac Ignacije Aquilini (1642.–1715.).²⁰⁷ Pored do sada spomenutih, potrebno je spomenuti da je i jedna od najznačajnijih ličnosti dubrovačke povijesti – isusovac Ruđer Bošković dio svojih znanstvenih i filozofskih djela objavio u Mlecima.²⁰⁸

Naposljetku, iz bosanskih gradova potječu i hrvatski književnici Ivan Bandulavić (Donji Vakuf, druga polovina XVI. st. – prva polovina XVII. st.),²⁰⁹ te Matija Divković (1563.–1631.),²¹⁰ čija su djela u više izdanja tiskana u Veneciji.

ZAKLJUČAK

Završavajući ovaj rad o prisutnosti i djelovanju crkvenih lica sa hrvatskog prostora u Veneciji, tijekom razdoblja XIV.–XVIII. stoljeća, možemo istaknuti nekoliko zaključnih postavki.

Prisutnost duhovnih lica našeg podrijetla u gradu na lagunama pojava je i proces koji se mora promatrati i analizirati u sklopu općenite prisutnosti naših doseljenika u Veneciji tijekom cjelokupnog promatranog razdoblja.

²⁰⁶ Quadragesimale. Con le Prediche di S. Giuseppe, e dell'Annonciatione di Maria, In Venetia 1661; Devotioni po libriem Duhovniem skupgliene; i sa pokriepglienie Duxaa uzviglienich u iesik Dubrovacki slojene, V Mletiem 1664; Pravi nacin sa prositi milisti u Gospodina Boga po dostoianstvu Slavnoga, i Svetoga Antuna od Padue Slovinskomu Narodu odkriven, V Mletiem 1644; Rasgovor Dusciae Bogoglibnae sa u gliuba ui Boscioi dan prouesti, In Venetia 1686; Avvento predicato all'Ilustrissimo, et Eccellentissimo Senato di Ragusa: Con otto Sermoni della Novena, due prediche del Patriarcha San Domenico. Un tratto per formar l'Imprese, e un'altro della memoria artificiale, o locale. In Venetia 1679; Prvi od raia nailascglieni Dusciam Bogogliublieniem, In Venetia 1686 (S. Slade-Dolci, Fasti litterario-ragusini, str. 64).

²⁰⁷ Offycize Blascenae Dievizae Mariae sadrusceno saedno s'Offycyzem od imena Bosijega, od Duha Suetga, i Kryscia, s'mnosijem drusijem bogomilijem molituami, istumaceno u iesik slouynsky po ozu lecturu fra Ignaziy Aqvylini Dubroucaninu od reda od propoiue-dalaza, V Mleziem 1689; Offycyze od Mrtuijeh saedno s'Offycyzem Suetoga Dominika, Mleci 1690. (S. Slade-Dolci, Fasti litterario-ragusini, str. 29; S. Ljubić, Ogledalo književne povijesti, str. 450).

²⁰⁸ Parere di tre matematici sopra i danni, che si sono trovati nella cupola di S. Pietro, Venezia 1742; Elementorum universae matheseos 1–3, II izd., Venetiis 1757; Philosophiae naturalis theoria redacta ad unicam legem virium in natura existentium, Venetiis III izd. 1763; De Solis ac Luae defectibus libri V; Venetiis, III. izd. 1766; Giornale di un viaggio da Constantinopoli in Polonia dell'Abate R.G. Boscovich, con una sua Relazione delle rovine di Troja, Venezia 1784; Opera pertinentia ad opticam et astronomicam 1–5, Venetiis 1785. (V. Bazala, Pregled, str. 254–257, 461–462, 466; S. Kutleša, Građa za bibliografiju Josipa Ruđera Boškovića, Scientia Yugoslavica, XIV, br. 3–4, Zagreb 1988, str. 171–189).

²⁰⁹ Pisctole i Evangelya priko suega Godisct novo iistomacena po razlogv Missala Dvora rimskog..., Venecija 1613, 1626, 1640, 1665, 1682, 1699, 1718, 1739. (D. Prohaska, Budimski lekcionari XVIII vijeka prema bosanskodalmatinskomu od I. Bandulavića, Zbornik u slavu Vatroslava Jagića, Berlin 1908, str. 556–575; K. Georgijević, Hrvatska književnost od XVI do XVIII stoljeća u Sjevernoj Hrvatskoj i Bosni, Zagreb 1969, str. 161).

²¹⁰ Nauk karstianski za narod slovinski, Venecija 1611, Sto čudesa aliti znamenja blažene i slavne Bogorodice, divice Marie, Venecija 1611; Nauk karstianski s mnoziemi stvari duhovniemi, Venecija 1616, Razlike besiede Divkovića za narod slovinski svarhu evandelia nedjeljnih priko svega godišta, Venecija 1616, 1704. (I. Kukuljević, Bibliografija, str. 33; J. Jelenić, Bibliografija franjevacu Bosne Srebreničke I, Zagreb 1925, str. 83–87; F. Šanjek, Kršćanstvo na hrvatskom prostoru, str. 283).

Crkvene službe i naslove koje su naši duhovnici obnašali u Veneciji različite su po svome karakteru i značenju na crkvenoj hijerarhijskoj ljestvici, ali se pretežito radi o uobičajenim i najčešćim službama župnika, redovnika ili pripadnika laičkog reda trećoredaca sv. Franje u nekima od vjerskih ustanova Venecije. Mjestom stanovanja i djelovanja najveći dio duhovnih lica vezan je uz predjel Castello – mjesto u kojem je koncentracija doseljenika s mletačkog područja na istočnom Jadranu najizrazitija. Iako se razlozi dolaska i djelovanja crkvenih osoba našeg podrijetla u Veneciji ne podudaraju s razlozima koji su nagnali velik broj stanovnika istočnojadranske obale na iseljavanja (egzistencijalni razlozi, mletačko-turski ratovi), primjetno je da je intenzitet spominjanja običnih župnika mletačkih crkvi smještenih u predjelu Castello, najizrazitiji upravo u vrijeme kada je i priliv naših doseljenika najjači (1450.–1550. god.). Povezani istovjetnom domovinskom pripadnošću, mjestom stanovanja, te nerijetko i daljim rodbinskim vezama, naši će doseljenici, bez obzira da li je riječ o osobama svjetovnih ili crkvenih zvanja biti povezani različitim oblicima svakodnevnih veza i druženja. Bratovština slavenskih doseljenika sv. Jurja i Tripuna, smještena u samom središtu predjela Castello, biti će za sve njih mjesto okupljanja, druženja, zajedničkog prisustvovanja bogoslužju i sudjelovanja na svečanostima bratovštine, te pružanja međusobne pomoći.

Duhovni život i djelovanje naših svećenika središnji je oblik razmatranja njihovog prisustva u Veneciji, pri čemu je, kako se vidi iz podataka oporuka naših iseljenika, njihov angažman i dušobrižnička djelatnost uvelike povezana sa životom njihovih sunarodnjaka. Svećenici našeg podrijetla također su, pored upućenosti na župu i crkvu kojoj i sami svojim djelovanjem pripadaju, također u velikoj mjeri upućeni i na ostale vjerske ustanove grada, pri čemu se, kako se to može vidjeti iz njihovih legata, najčešće radi o crkvama, samostanima, bratovštinama i hospitalima predjela Castello.

Od uobičajenih primjera svakodnevnog života i vjerskog djelovanja naših duhovnih lica izdvaja se niz osoba koje su poradi različitih prekršaja i prijestupa protiv zakona i pravila katoličke Crkve, sudski progonjene i kažnjene, ali je taj »neželjeni« oblik prisustva u gradu na lagunama u odnosu na prethodno izrečene primjere učestalošću spominjanja gotovo neznatan.

Naposljetku, u gradu na lagunama djelovale su kraće ili duže vrijeme mnoge istaknute ličnosti iz naše književne i znanstvene povijesti, a koji su, kao duhovne osobe, ovdje provodili dio svoga studija ili nakon toga djelovali kao propovjednici ili profesori na visokim crkvenim učilištima. Najveći dio njih vezan je, međutim, uz grad na lagunama tek posredno, objavljivanjem svojih djela u nekoj od tamošnjih tiskara.

Završavajući ovo razmatranje možemo na kraju reći da je prisutnost i djelovanje crkvenih lica našeg podrijetla u gradovima Italije, te također i u Veneciji, problematika koja je po opsegu istraživačkih pitanja koja postavlja, neiscrpno vrelo za proučavanje kako vjersko-duhovnih utjecaja, tako i cjelokupnog sklopa političkih, kulturnih i umjetničkih veza i prožimanja između dvije jadranske obale tijekom dugog vremenskog razdoblja njihovog povijesnog razvoja.

ZUSAMMENFASSUNG

Geistliche Persönlichkeiten aus dem kroatischen Raum in Venedig vom 14. – 18. Jh.

In seiner Arbeit untersucht der Verfasser anhand von Quellendokumenten aus venezianischen Archiven die Anwesenheit und das Wirken der von der ostadriatischen Küste stammenden kirchlichen Persönlichkeiten in Venedig zwischen dem 14. und 18. Jh. Zunächst schildert er den zeitlichen Rahmen ihres Wirkens und weist darauf hin, daß ihre Zahl mit der Intensität der Einwanderung aus dem ostadriatischen Raum steigt. Dann folgt die Aufzählung der kirchlichen Ämter, die die Geistlichen kroatischer Abstammung bekleideten, sowie die Orte ihrer Amtsausübung. Weiter werden verschiedene Bereiche ihres alltäglichen Lebens behandelt (Beziehungen zur Familie, Freundschaften, Bekanntschaften mit ihren Landsleuten), ohne auch ihr geistliches Leben und ihre seelsorgerische Tätigkeit zu vergessen. Kurz erwähnt der Autor Beispiele der »unfreiwilligen« Anwesenheit von kroatischen Geistlichen, die sich in Venedig befanden, weil sie sich für verschiedene Delikte verantworten mußten. Zum Schluß werden noch die Anwesenheit und die Werke der kroatischen Schriftsteller, Philosophen, Wissenschaftler und anderer Persönlichkeiten aus der Geschichte der Kirche in Kroatien hervorgehoben, die sich zeitweise in Venedig aufgehalten und dort gewirkt haben.

(übrs. I. TOMLJENVIĆ)